

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Ústav pedagogiky a sociálních studií

ŠTĚPÁNKA ŠORTNEROVÁ

III. ročník – prezenční studium

Obor: Vychovatelství

AGRESIVITA A ÚTOČNOST DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Lenka Holá, PhD.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedené literatury v seznamu.

V Olomouci dne: 28. června 2011

.....

Děkuji PhDr. Lence Holé, PhD., za odborné vedení práce a poskytování rad, ale i učitelkám mateřských škol, u nichž jsem prováděla průzkum.

OBSAH

Úvod.....	- 6 -
1. TEORETICKÁ ČÁST.....	- 7 -
1.1 Charakteristika agresivity, agrese a jejich význam	- 7 -
1.1.1 Základní dělení agresivity a agrese	- 8 -
1.1.2 Dělení agresivity	- 8 -
1.1.3 Dělení agrese	- 9 -
1.2 Vyvolávající faktory.....	- 9 -
1.3 Projevy agresivního chování	- 11 -
1.4 Pozitivní a negativní důsledky agresivního chování	- 11 -
1.5 Metody spojené s nápravou agresivního chování	- 12 -
2 ZDRAVÝ VÝVOJ DÍTĚTE OD ČTYŘ DO ŠESTI LET....	- 14 -
2.1 Dítě od čtyř do čtyř a půl let.....	- 14 -
2.2 Dítě od čtyř a půl do pěti let	- 15 -
2.3 Dítě od pěti do pěti a půl let	- 15 -
2.4 Dítě od pěti a půl do šesti let	- 15 -
3 PŮSOBNÍ RODINY A VRSTEVNÍKŮ	- 17 -
3.1 Dítě a rodina	- 17 -
3.2 Dítě a vrstevníci.....	- 18 -
3.3 Mateřská škola.....	- 19 -
4 ODMĚNY A TRESTY	- 21 -
4.1 Odměna a pochvala	- 21 -
4.2 Trest.....	- 22 -
5 PRAKTICKÁ ČÁST	- 24 -
5.1 Vymezení cíle.....	- 24 -
5.2 Charakteristika a popis vzorku	- 25 -

5.3	Metody průzkumu	- 26 -
5.3.1	Struktura dotazníku	- 27 -
5.4	Realizace průzkumu	- 28 -
5.5	Interpretace a analýza získaného výzkumného materiálu	- 29 -
ZÁVĚR		- 45 -
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY		- 47 -
PŘÍLOHA		- 51 -
ANOTACE.....		- 54 -

Úvod

Děti měly, mají a budou mít vždy sklony k agresivitě nebo se agresivně chovat. Proč se tak děje vysvětlují mnohé příručky, učebnice, výzkumy apod.

Dnes se již ví, že člověk se vyvinul z primátů. Když se ohlédneme do historie, ať už vývoje člověka nebo současnosti samotných primátů, smyslem života bylo, a u volně žijících zvířat je, především přežít. A jedním z důležitých faktorů přežití je tendence se bránit, útočit. Agresivní chování je nutná součást našeho života. Známe do jisté míry její hranice, kam až může zajít, jaké negativum nebo naopak pozitivum nám může přinést.

Zda agresivita u dětí stoupá, nebo klesá, nám uvádí výsledky z odborných pozorování a každý rok vychází jiné statistiky, které se touto problematikou zabývají. Hlavním důvodem proč jsem si tuto problematiku agresivity dětí vybrala, jako téma k mé bakalářské práci, je pětiletý člen naší rodiny. Od mala bezproblémový klouček, u kterého se s nástupem do mateřské školy změnilo jeho chování z hodného chlapečka na agresivního jedince, s kterým si paní učitelka neví rady. Dalším důvodem byl přístup učitelky z mateřské školy, která nejevila a nejeví zájem o nápravu chování dítěte, uplatnit nějakou metodu řešení k nápravě jeho chování nemluvě. Je to pouze výjimka v systému mateřských škol? Nebo tak přistupují k dětem i v jiných mateřských školách?

Na tyto a podobné otázky se již snažila dříve odpovědět pomocí své bakalářské práce s názvem „Příčiny a projevy agresivního chování u dětí v mateřských školách“ studentka Univerzity Palackého v Olomouci Michala Baltová.

Období předškolního vývoje dítěte je jistě nesmírně psychicky náročné. Dítě se seznamuje a začíná chápat široký okruh své společnosti a celkově okolního světa. Berme na vědomí, že nikdo z nás neví, co se děje v hlavě pětiletého dítěte, když nekomunikujeme, nepostavíme se čelem k jeho problému.

K tomuto tématu mám vztah laika, ale nazírám na něj jako badatel, výzkumník, v neposlední řadě jako budoucí pedagog – vychovatel. Bakalářská práce je rozdělena na dvě části, a to teoretickou a praktickou.

Cílem této bakalářské práce je přinést základní přehled o problematice agresivity dětí předškolního věku a zjistit, jakými postupy ji učitelky mateřských škol zvládají.

1. TEORETICKÁ ČÁST

Bakalářská práce nese název Agresivita a útočnost dětí předškolního věku. V této teoretické části se zaměříme na základní přehled této problematiky. Kapitoly se nebudou věnovat nijak zvlášť historii problematiky agresivity, ale obecným a základním poznatkům a charakteristikám. Čtenáři přinese tato část práce například přehled negativních faktorů působících na předškolní dítě s následkem projevení agresivity (viz s.11).

1.1 Charakteristika agresivity, agrese a jejich význam

V této podkapitole si upřesníme pojmy agresivita, agrese a jaký mají význam v chování u dětí předškolního věku. Vzhledem k velkému množství různých definic a pojmenování si uvedeme dvě podobné charakteristiky agresivity a agrese.

Agresivita znamená sklon k útočnému jednání vůči věcem, zvířatům a lidem, který většinou souvisí s vnitřní nepohodou a s rozpory mezi prožíváním a jednáním (Šímanovský, 2002, s.11).

Martínek (2009, s.9) uvádí, že agresivita je z latinského *Aggressivus* znamená útočnost nebo postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi. V širším slova smyslu takto označuje schopnost organismu mobilizovat síly k zápasu o dosažení nějakého cíle a schopnost vzdorovat těžkostem.

Pojem agrese je v Sociologické slovníku (1992, s.18) uváděn jako fyzický výpad, napadení nebo útočné chování, které v určitém okamžiku nastupuje obvykle jako reakce na skutečné nebo zdánlivé ohrožení či snížení vlastní moci atp. [...] Může se projevovat nejen evidentními způsoby jako jsou bití, kousání, trhání vlasů atp., ale i jemnějšími formami jako jsou pomluvy, ponižování atp.

Agrese může být chápána podle Čermáka (1999, s.9) i jako násilné narušení práv jiného člověka, jako ofenzivní jednání nebo procedura, ale také jako asertivní jednání.

Martínek ve své publikaci Agresivita a kriminalita školní mládeže (2009, s.12) uvádí nejen přesné definice, ale i obecné pojetí těchto pojmů. Podle něj je agresivita dispozice k agresivnímu chování a agrese prvotní projev agresivního chování. Toto obecné pojetí nám odpovídá na otázku jaký je rozdíl mezi agresivitou a agresí. K významu agresivity dále uvádí „Každé dítě ve věku zhruba tří let se začíná chovat

přirozeně agresivně. Tento jev souvisí s procesem rozvoje tzv. „prvního já“, dochází k sebeuvědomování jedince a tendenci jednat samostatně. Projevuje se touha prosadit se, dát o sobě vědět“.

Do jisté míry je agresivita u dětí zdravá. Hovoříme samozřejmě o mírné agresivitě, o takovém agresivním chování, které pouze pomáhá dítěti upevnit si místo v kolektivu.

1.1.1 Základní dělení agresivity a agrese

Než začneme děti přiřazovat k jednotlivým druhům agresivity a agrese, je důležité zmínit, že každé dítě je individuální. Nejen ve svém vývoji, ale i v chování.

Bednářová (2008, s.56) zdůrazňuje, že každé dítě má jiné předpoklady, možnosti a tempo vývoje a v neposlední řadě každé dítě má jiné potřeby. Proto bychom neměli děti přesně přiřazovat k určitým druhům agrese podle toho, na jakém vývojovém stupni se nachází.

S ohledem na osobu, povahové vlastnosti a temperament dítěte vykazuje každé dítě jiný druh agrese a agresivního chování. Rodiče i učitelky v mateřských školách si musí rozdíly mezi dětmi uvědomit a akceptovat je (Niesel, Griebel, 2005, s.15).

U dětí v mateřské škole lze předpokládat, že vzhledem k jejich věku a rozumu bude agresivní chování impulzivnější a neovladatelné, než je tomu naopak u dospělých jedinců.

1.1.2 Dělení agresivity

Uvedme si opět autora Martínka (2009, s.9) a jeho dělení agresivity na dvě obecné formy. První dělení nazývá vysokou mírou agresivity a vysvětluje ji jako náchylnou situaci, ve které se člověk ocitne a jedná agresivně, se svojí agresivitou těžce bojuje a v neposlední řadě mu agresivita působí vážné komplikace v mezilidské komunikaci. Lidé s touto mírou agresivity mají větší sklony k urážlivosti, nejsou schopni se domluvit a jejich okolí je distancuje ze své společnosti. Na druhé straně je nízká míra agresivity, se kterou je člověk schopen kompromisu, je ochoten přistoupit na dohodu a dokáže se prezentovat se svou komunikativností a společenským chováním.

Šebek (1990, s.11) mluví o agresivitě, jako o výrazném projevu a říká, že „*Děti s výraznou agresivitou nejsou u svých vrstevníků v oblibě.*“.

1.1.3 Dělení agrese

Jak jsme již zmínili v úvodu této podkapitoly, děti mladšího věku bojují s agresivitou mnohem více, než dospělí, rozumově vyspělí jedinci.

Matějček (1997, s.48) se domnívá, že agrese u takto malých dětí bývá jevem krátkodobým a povrchním.

Agresi můžeme rozdělit na tři tradiční druhy a to na fyzické poškození jiné osoby, poškození majetku jiné osoby a psychologické zranění jiné osoby, kam řadíme například ponižování, zesměšňování, urážení atp. (Výrost, 1997, In. Šimíčková-Čížková, 2004, s.117, 118).

Autorka Šimíčková-Čížková (2004, s.118) v publikaci Přehled sociální psychologie dále uvádí rozdělení agrese na afektivní a instrumentální. Z toho afektivní je brána jako nepřátelská, zlostná, impulzivní a emociální, jejímž typickým znakem je reakce na averzní podnět, spojená se zlostí a nepřátelstvím. Při této agresi je člověk pod silným působením emocí. Instrumentální agrese je zpravidla vedlejším produktem na cestě k dosažení určitého cíle. Člověk pod vlivem této agrese nemusí jednat nepřátelsky. Jedná se o reakci na nějaký neúspěch.

S autorkou tohoto dělení souhlasí i Čermák (1999, s.10), který však afektivní agresi dělí dále na verbální a fyzickou. Oba zastávají názor, že afektivní agrese je především náhlá a neplánovaná.

1.2 Vyvolávající faktory

Vyvolávajících faktorů u takto malých dětí může být nespočet. Nahlédněme na ty nejčastější, které ohrožují naše děti v dnešním světě.

Za největší zlo je rodiči a pedagogy považována virtuální realita a multimédia. Kooper (1995 In.Čermák, 1999, s.101) definuje virtuální realitu jako počítačem simulovanou skutečnost, či generovaný svět, s nímž může uživatel vstoupit do interakce.

Virtuální realita a multimédia působí na děti čím dál více. S postupem času k nim mají přístup čím dál menší děti.

V díle Mediální zlo – mýty a realita autora Suchého (2007, s.77) je uveden průzkum veřejného mínění, který provedl sám autor mezi klinickými psychology a psychiatry v České republice s cílem zjistit, jaká je souvislost mezi sledováním televize a agresivním chováním dětí. Z výzkumu vyplývá, že „V souhrnu je možno konstato-

vat, že téměř $\frac{3}{4}$ oslovených českých klinických psychologů a psychiatrů pracujících s dětmi se domnívá, že existuje souvislost mezi nadměrným sledováním televize a agresivitou u dětí školního věku.“. O studiích sledování televize jako příčiny možné agresivity se zabývá i publikace Child Development and Early Education autorů Turner a Hamnera (1994, s.180), kde taktéž výsledkem je fakt, že děti vykazují vyšší úroveň agrese po shlédnutí televizního programu obsahující projevy násilí. I když některé děti vykazují agresivitu pouze krátkodobě, i zde ztrácí představu o tom, co je spravedlnost.

Antier (2004, s.72) rozděluje příčiny podle pohlaví dětí. U chlapců představuje velké nebezpečí jak samotné sledování televize, tak hračky ve tvaru zbraní a hraní videoher. Zarážejícím faktem oblíbeného sledování televize je, že dítě je imunizováno vůči násilí do takové míry, že je absolutně lhostejné vůči zraněným osobám. U dívek je to poté nesmrtelná panenka Barbie, ke které dívky vzhlížejí jako k „superženě“. Hledáme-li příčinu, která působí na obě pohlaví, u Antiera ji najdeme v nedostatku slovní komunikace s dítětem.

S nedostatkem slovní komunikace souvisí další vyvolávající faktor a tím je dnes poměrně nový, ale stále více slyšitelný pojem „dvoukariérové manželství“. „*Tento jev se rozmohl především v podnikatelských rodinách, kde oba rodiče jsou plně vytížení svým oborem, věnují se mu daleko více, než je zákonem stanovená pracovní doba, na dítě nezbývá žádný čas kromě zajištění základních potřeb.*“ (Martínek, 2009, s.68).

Od sledování televize až po nebezpečně vypadající hračky působí na děti i stále faktory, které jsou známé z dávné minulosti. Jedním z nich je styl výchovy. Podle Sagiho (1995, s.40) je největší příčinou především tzv. zmatený styl výchovy. Na výchově „by se měli“ podílet oba rodiče. Dítě, které nemá ženský ani mužský vzor a přirozenou autoritu vůči rodičům má velký předpoklad, že se v průběhu svého předškolního věku bude chovat agresivně.

V neposlední řadě velké nebezpečí může (a nemusí) představovat na první pohled nevinný, ale o to silně emotivně na dítě působící vztah mezi rodičem a učitelkou v mateřské škole. V předškolním období dítěte právě tyto osoby představují největší autority. Napětím v rodině a neshodou mezi učitelkou a rodičem se dítě dostává do situace, kdy je vystaveno velkému psychickému tlaku, především ze strany rodičů a právě v této situaci se u dítěte může projevit agresivní chování (Antier, 2004, s.44).

1.3 Projevy agresivního chování

Každý projev agresivního chování je nepříjemný. Dospělý jedinec dokáže své negativní emoce a chování odstranit nebo alespoň potlačit, ale u dětí lze agresivitu pouze usměrnit.

Sagi (1995, s.36) o projevech agresivity uvádí, že „*Když člověka přepadne zlost zbledne, strne, dech mu vázne a zdá se, že se srdce zastaví. Rovněž se v zápětí zrychlí dech i tlukot srdce, zčervenají tváře a projeví se více či méně nekontrolovaná radost z pohybu.*“.

Agresivita u malých dětí se projevuje zejména fyzickým napadáním. U dětí předškolního věku usuzujeme, že v první řadě vrstevníka nebo učitelku napadnou fyzicky.

Agresivita se však nemusí projevovat pouze fyzickým kontaktem mezi agresorem a obětí. V praxi se setkáváme s tím, že s rozvíjejícím se rozumem dítě ustupuje od fyzické síly k verbálnímu projevu agrese. Matějček (1997, s.48) zase oponuje a říká, že když se na děti podíváme z vývojové perspektivy zjistíme, že děti od tří let a výše se méně vztekají, ale o to více perou.

I když se poruchy chování v této práci nezabýváme, je přínosné si projevy těchto poruch alespoň nastínit. V praxi se setkáváme se situací, kdy poruchy chování u malých dětí vedou právě k agresivitě. Vágnerová (1991, s.73) popisuje projevy poruch chování v předškolním věku jako nepřiměřeně intenzivní s přetrvávajícím negativismem, vzdorem a agresivitou zaměřenou vůči dětem, věcem nebo zvířatům. Pod tímto si představíme dítě, které útočí s jistou časovou prodlevou a rozdílnou energií.

Hovoříme-li o dětech, je zřejmé, že typickým projevem agrese bude zvuková kulisa. Autor Čermák (1999, s.11) říká, že především afektivní agrese, čili náhlá a neplánovaná je doprovázena hlasovými projevy a útokem nebo obrannými postoji.

1.4 Pozitivní a negativní důsledky agresivního chování

Jaké jsou důsledky agresivního chování slýcháváme dennodenně z televizního a rádiového zpravodajství. Jaké jsou však důsledky projevené agrese u dětí předškolního věku? Pomineme-li roztrhané oblečení a nějakou tu bouli či modřinu, z hlediska negativního považujeme za důsledek neustupující strach z neznámého ve vývoji dítěte. Projevená agrese (fyzická, verbální) vůči oběti, ji natolik zbrzdí v emočním a sociálním vývoji, že dítě není schopno v určité vývojové fázi zbavit se tohoto strachu.

Šimíčková-Čížková a kol. (2005, s.71) jsou názoru, že kolem čtvrtého roku ještě u dítěte převládá strach z neznámého prostředí, dále z nereálných situací a cizích lidí, který však pomalu ustupuje.

Podle Matějčka (1997, s.48) si mnozí myslí, že agresivní chování u dětí nemůže mít žádné pozitivní důsledky. Opak je však pravdou. Dítě si pomocí tohoto chování vytváří v kolektivu mateřské školy určité společenské funkce. Učí se spolupracovat s vrstevníky, radovat se ze společného zážitku a soucítit s ostatními dětmi. Pomocí agrese si vytváří určitou společenskou roli. Za pozitivum lze považovat i schopnost dítěte zastat se slabšího, vyjít z bludného kruhu obětí a postavit se agresorovi. Matějček dále uvádí, že děti ve věku od tří do šesti let nejsou tak silné, aby si nějak ublížily. I Šimíčková-Čížková (2004, s.119) usuzuje, že z pozorování dětí je zřejmé agresii spojovat s pozitivním posílením. Jako příklad uvádí dítě, které aby získalo hračku, odstrčí druhé a odměnou se mu stává to, že hračku dostane.

Rezková (2003, s.58, In. Mertin, 2003) uvádí důsledky agresivního chování jako dramatické, které nelze přehlédnout a přejít. Těmto důsledkům však předchází situace, kdy dítě například projevenou agresí pokouše svého vrstevníka. Výsledkem čili následkem tohoto chování jsou nejen stopy zubů na těle oběti, ale dále oprávněné stížnosti rodičů pokousaného dítěte, ochrana ostatních dětí učitelkou a velký psychologický tlak, kterému jsou vystaveni rodiče agresora spolu s agresorem.

1.5 Metody spojené s nápravou agresivního chování

Jak už sám název napovídá, metody by měly vést k nápravě agresivního chování. Abychom dosáhli pozitivního výsledku, musíme odstranit nebo potlačit příčiny, které vedou k agresii. Tato část práce úzce souvisí s cílem bakalářské práce, a to nejen s faktem, že pojednává o základním přehledu metod nápravy problémového chování, ale uvádí i možné způsoby, jak zvládat agresivitu.

Vhodnou metodou pro zvládání agresivity je snížení sledovanosti multimédií, zejména televize. Děti by se neměly dívat na filmy s agresivním podtextem nebo hrát počítačovou hru, kde je hlavním cílem zabít protivníka. Vzhledem ke svým rozumovým vlastnostem dítě nechápe filmového agresora, zejména pak fakt, proč se tak chová. Hrdina je pro něj osoba spravedlivá, bojující za druhé. Děti vnímají velmi jednoduše tyto filmové a počítačové násilnické scény (Martínek, 2009, s.78).

Mnohdy však nestačí pouhé snížení sledovanosti. Proto by rodiče a učitelky v mateřských školách měli vybírat vhodné pořady pro děti.

Bacus (2004, str.137) doplňuje, že „*Záleží pouze na způsobu, jak televizi používáme, na čase, který před televizí strávíme, a na tom, jaké pořady si vybíráme.*“. Dále uvádí, že dítě se cítí, při hraní počítačových her, jako dospělý. Za pozitivní stránku počítačů považuje trénink dítěte v soustředění a udržení pozornosti.

Nyní si uvedeme metodu, která vede k nápravě, když je dítě obklopeno hračkami, které by mohly vést k agresivitě. Metodou je hra, pro děti velmi známá a oblíbená činnost v mateřských školách.

Šimanovský (2002, s.21, 22) uvádí v publikaci Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu holandského univerzitního profesora Johana Huizinga a jeho hru v sedmi aspektech jako činnost svobodnou, která není obyčejným vlastním životem, je uzavřená a ohraničená, lze ji opakovat, vytváří určitý řád, spojuje a rozlučuje vztahy mezi dětmi a obsahuje jistý prvek napětí. Hra nejen napomáhá těmto dětem navrátit kladné vztahy mezi sebou, ale odbourává i negativní projevy agresivity. Autorka Portmannová (1996, s.13) uvádí jednu z možností, jak zvládat agresivitu a to jsou interakční hry a cvičení, nejvhodnější pak tzv. sociální hry, tj. hry a cvičení bez vítězství a prohry. Ve hře se přiklání k tzv. povolenému agresivnímu chování.

Vzhledem k velkému množství nejrůznějších metod vedoucích k nápravě si zde uvedme poslední, a to metodu správné komunikace s dítětem. Jak jsme již nastínili, v kapitole zabývající se příčinami agresivity, problém „dvoukariérového manželství“ (viz s.10), kdy rodiče zajišťují dítěti pouze základní potřeby, vyvíjí se nám z tohoto stylu života dítě, které není schopno komunikovat jak s vrstevníky, tak s učitelkou.

Špaňhelová (2004, s.35, 36) prosazuje, aby se dítě v komunikaci naučilo respektovat řád a především pravidla a autoritu, dále si musí osvojit dovednosti, které slouží právě k vzájemné komunikaci a k řešení konfliktů a využít vlastní svobodu, aby bylo připravené samo se rozhodovat. Rodičům a učitelkám radí, že v komunikaci s dítětem by se mělo vyvarovat používání nesprávně formulovaným větám typu „Já se z tebe zblázním.“; „Nechci slyšet výmluvy.“; „Rosteš pro kriminál.“. Takto nevhodně zvolené formulace vět vedou dítě k myšlenkám, že zklamalo, není dost dobré, cítí se vyřazené ze společnosti rodiny a dětí v mateřské škole.

Ono se řekne, že komunikace není zřejmě tak důležitá, ale Antier (2004, s.75) polemizuje a dodává „*Agresivní se dítě stává kvůli nedostatku slovní komunikace, nikoliv volbou své hry.*“.

2 ZDRAVÝ VÝVOJ DÍTĚTE OD ČTYŘ DO ŠESTI LET

Období předškolního věku je definováno mnoha autory různě. Mnozí se přiklání, že jde o období mezi třemi až šesti lety, druzí, že je to období mezi čtvrtým a šestým rokem.

V tomto období dítě vyspívá ve všech směrech, ať už tělesně, pohybově, intelektově, tak i citově a společensky. Je velice aktivní a v mnoha věcech samostatné (Matějček, 2005, s.139).

Bednářová (2008, s.55) konstatuje rozdíly mezi dětmi ve věku od čtyř do šesti let jak v osobnostních charakteristikách např. temperament, dále v úrovni rozumového vývoje a v úrovni komunikačních schopností.

Jak je již uvedeno v úvodu (viz s.4) této práce, toto období je pro dítě nesmírně psychicky náročné. Dítě se po vstupu do mateřské školy musí začlenit do kolektivu svých vrstevníků, podřídí se autoritě učitelky, učí se pravidlům a zásadám. Je proto vedlejší porovnávat tělesný vývoj dítěte od toho psychického, který má mnohdy za následek projevy agresivního chování.

2.1 Dítě od čtyř do čtyř a půl let

Toto období je velmi náročné vzhledem k neunavitelnosti a nesnesitelnosti dítěte. V tomto věku dítě začíná pracovat s fantazií a věří více svému imaginárnímu světu, než realitě. Na denním pořádku u některých čtyřletých dětí je panovačnost a nezvladatelnost. Vývojová fáze v tomto půlroce se prokazuje na jejich sebevědomosti a síle osoby. Na první pohled patrné je, že dítě užívá v tomto věku více fyzické agrese, než slovní. V mateřské škole se často pere a ubližuje svým vrstevníkům. Zajímá se především o své „já“ (Bacus, 2004, s.66).

Častým jevem u těchto dětí (Bacus, 2004; Eionová, 2001) jsou nerozlučná přátelství, děti se snadno skamarádí, která vedou k náhlým neshodám a hádkám, protože se snadno rozkmotří. Čtyřleté dítě si začíná uvědomovat, že ostatní lidi myslí, prožívají a cítí jinak než ono samo a začíná to brát v úvahu při svém jednání s nimi. Poslechně a je schopné řídit se pokyny, ale nedokáže vysvětlit pravidla nebo přecházet z fantazie do reality (Eionová, 2001, s.96, 192, 193).

2.2 Dítě od čtyř a půl do pěti let

V tomto období je těžké určit, kdy si dítě osvojí určité chování. Co je však na první pohled zjevné je seskupování dětí do skupinek, kdy dochází k tvorbě tzv. part. V těchto partách děti bojují o svou pozici. Udržení nebo získání společenské role může mít za následek agresivní chování. Dítě v tomto půlroce má o dost bohatší slovní zásobu, která obsahuje čím dál více sprostých a nedávajících smysl slov. Dítě rádo nadává a užívá tato slova. V tomto vývojovém období hrozí pasivní i aktivní verbální agrese vůči oběti. Důkazem, že se psychika dítěte rozvíjí naprosto normálně je všeobecný strach dítěte z cizích lidí, z nových věcí, ze tmy, z bolesti atd. (Bacus, 2004, s.102).

U čtyř a půlletých dětí přetrvává jistá nemotornost a dítě si v tomto věku neuvědomuje následky některých svým činů (Eionová, 2001, s.29).

2.3 Dítě od pěti do pěti a půl let

V tomto půlroce dítě opět nachází svou ztracenou vnitřní vyrovnanost. Dokáže hájit svůj názor a stává se z něj pozorný společník. Ke vzteku v tomto období dochází u některých dětí pouze zřídka. Pokud je dítě vystaveno nějakým impulsem k agresivitě, vybíjí si zlost spíše na předmětech, než na jiných dětech nebo učitelce. V roli agresora shazuje vinu a zodpovědnost na svou oběť. Začíná rozlišovat svět mezi fantazií a realitou. Lépe přistupuje k argumentům, tudíž jde s ním v mateřské škole lépe pracovat na nápravě agresivního chování. Pokud se dítě setkalo v období tohoto vývoje se zásadami slušného chování, samo je po opakovaném připomínání dodržuje. Některé děti dobře snášejí prohru, jiné naopak jakýkoliv fakt o prohře vede k agresi vůči spoluhráči (Bacus, 2004, s.122).

Zdravé dítě předškolního věku se poměrně snadno vyrovnává s přechodnými nároky, se stresem. Horší je to však, když dítě není uspokojováno některými základními potřebami. V této situaci se dostaví klasické formy obranných mechanismů. Mezi ně řadíme i agresivní projevy chování vůči okolí i sobě (Mertin, 2003, s.15, 16).

2.4 Dítě od pěti a půl do šesti let

Pět a půlleté dítě se zdánlivě nijak od pětiletého dítěte neliší. Ke změnám ve vývoji dochází především v průběhu šestého roku. Nastává období, které nazýváme

krizové. U dítěte tohoto věku se znovu objeví záchvaty vzteku, trucování a zlosti. Dítě začíná chápat obsah vulgárních slov a často je používá k verbální agresi v podobě nadávek. Dítě začíná být stydlivější, a proto se nerado dělí o zážitky například z koupelny. Agrese se může projevit, pokud dítě někdo přistihne při intimních úkonech. Rozvíjí se u něj morálka a dítě zvládá porovnat rozdíl mezi dobrým a špatným chováním. Rádo se dělí o svůj majetek nebo naopak nikomu nic nepůjčuje. Ve věku šesti let dochází k častým a dlouhotrvajícím neshodám mezi dítětem a učitelkou mateřské školy (Bacus, 2004, s.168).

Předškolní věk má do značné míry determinující vliv na celý další psychický vývoj dítěte, dále na jeho psychické zdraví ve školním věku i vliv v dospělosti (Havlíková, 1995, s.56).

3 PŮSOBENÍ RODINY A VRSTEVNÍKŮ

Je logické, že největší vliv na dítě v předškolním věku má rodina a vrstevníci v mateřské škole. Vzájemné vztahy napomáhají dítěti poznávat okolní svět a učit se co je správné a co nikoliv. Rodina je důležitým pomocníkem a iniciátorem v dětském chování a vrstevníci spolupachateli onoho správného nebo špatného jednání vedoucího k agresi.

Rodiče dítě obklopují řadou předmětů a přibližují mu okolní svět, ve kterém žije. Dítě přirozenou cestou navazuje kontakt s druhými lidmi a věcmi. V předškolním období si dítě vytváří vztah k sourozencům, k ostatním příbuzným, k vrstevníkům i k přátelům rodiny (Monatová, 1983, s.7).

Správné působení rodiny a vrstevníků je důležitým faktorem předcházení agresivního chování. Pokud dítě ve věku, kdy navštěvuje mateřskou školu, přilne ke správnému vzoru chování příkladem u matky nebo kamaráda, samo se tak chová, protože nechce zklamat samo sebe a především právě svůj idol.

3.1 Dítě a rodina

Autorky Třesohlavá, Černá, Kňourková (1990, s.49) zdůrazňují, již jednou zmínované, že je důležité v rámci rodinné interakce respektovat individualitu každého člena rodiny, především dítěte, a vyjadřovat vzájemnou úctu. Rodina by měla na dítě působit v takovém směru, aby mělo od narození pocit, že je trvalou součástí rodiny a spolutvůrcem rodinného soužití. Dítě musí vědět, že se s ním počítá, jako s rovnocenným partnerem, přiměřeně k jeho věku a vyspělosti.

Ve výchově dítěte členové musí na dítě působit určitými specifickými funkcemi. Otec, jako usměrňující, schvalující, popřípadě i trestající autorita, která dítě připravuje na různá omezení a respekt vůči nejrozličnějším normám, kdežto matka, jako osoba laskající, litující a ochraňující, ovlivňuje rozvoj neformálních a bezprostředních vztahů k lidem (Čačka, 1996, s.48).

Nároky na dítě se v předškolním věku obyčejně zvyšují. Rodiče chtějí, aby dítě bylo samostatné, dobře přizpůsobivé a aby se co nejvíce naučilo. Pokud dítě z nějakého důvodu nestačí, mohou být požadavky rodiny na dítě zdrojem konfliktů a stresových situací (Vágnerová, Valentová, 1991, s.73).

Vliv rodičů při výchově dítěte se nedá ničím nahradit. Děti se musí učit podle dospělých (Dobson, 1995, s.41).

Dítě se může dostat do situace, kdy jej rodiče drží v odstupu od dětské společnosti a mezi děti je vůbec nepouštějí. V tom případě je dítě vystaveno riziku určitého ochuzení v celé sociální oblasti vývoje své osobnosti (Matějček, Pokorná, 1998, s.25).

Pokud se rodiče rozhodnout, že dají své dítě do mateřské školy, je pro jeho zdravý vývoj žádané, aby jak mateřská škola, tak rodiče měly představu, co jeden od druhého požadují a očekávají (Havlíková, 1995, s.93). Pokud rodič nenaváže dobrý vztah s učitelkou hned na počátku působení dítěte v mateřské škole, s postupem času dojde u dítěte ke změně nálad a přístupu k pobytu ve školce, protože rodiče řeší vzniklé problémy doma v rodinném kruhu a dítě nechápe „proč maminka nemá ráda paní učitelku“ (Niesel, Griebel, 2005, s.32).

Bednářová (2008, s.56) je názoru, že „*Dítě, jehož rodiče se k němu chovají agresivně, bude velmi pravděpodobně používat podobný způsob chování k jiným dětem.*“. Havlíková (1995, s.25) souhlasí s tímto tvrzením zejména proto, že jestliže dítě žije v nepřátelském prostředí, naučí se snáze útočit.

Špaňhelová (2004, s.26) v rámci působení rodiny na dítě uvádí, že pokud se rodič stane svědkem agresivního chování u svého dítěte, má mu nabídnout pomoc, aby problém společně vyřešili.

3.2 Dítě a vrstevníci

S nástupem do mateřské školy se dítě seznámí s velkým počtem dětí a určitým počtem pedagogů se kterými se bude pravidelně stýkat. Ze dne na den na něj působí mnoho dětí stejného nebo přibližně stejného věku. Dítě si pomocí mateřské školy nejen rozšíří sociální síť, vrstevníci a pedagogové mu napomáhají navazovat vztahy i s dětmi a dospělými mimo mateřskou školu (Niesel, Griebel, 2005, s.31), pro dítě je velmi důležité, aby bylo v kontaktu s jinými dětmi, protože má tak možnost rozvíjet svou schopnost navazovat a zejména budovat vztahy ať už dlouhodobé a hluboké, nebo jen takové, které ho naučí obyčejnému každodennímu soužití s lidmi (Bruceová, 1996, s.124). Čačka (1996, s.48) přitom v Psychologii dítěte uvádí, že vztahy, které děti navazují během předškolního období jsou většinou nahodilé, přelétavé a málo trvalé.

Vliv vrstevníků vzhledem k agresivitě souvisí i s postavením, jaké dítě v kolektivu zastává. Vyskytne-li se v roli outsidera, můžeme hovořit o již vzniklém problému. Právě v této situaci se dítě může chovat nápadně zdrženlivě nebo agresivně. Vztahy mezi dětmi tak působí nejen jako podpora, ale i jako zátěž (Niesel, Griebel, 2005, s.31).

Matějček a Pokorná (1998, s.31) v knize Radosti a strasti hovoří o době předškolního věku, jako o té pravé, kdy se dítě ve volném styku se svými vrstevníky učí mnoha taktikám a praktikám společenských vztahů, kterým se jinak naučit nemůže. Matějček (2005, s.142) se dále přiklání v Prvních 6 letech ve vývoji a výchově dítěte k faktu, že samo vysloveně touží po společnosti druhých dětí a je velmi šťastné, když si ho jiné děti všimnou, zapojí do hry a skamarádí s ním a když ono samo se může před ostatními trochu předvést a vytáhnout.

Všechny děti si však nemusí ve skupině hned dobře rozumět. Napětí, sympatie, antipatie a konflikty mezi dětmi vždycky nastanou. Jestliže děti o sobě vědí málo nebo se nic dovědět nemohou, objeví se v jejich vztazích tmavá místa. Zde nejčastěji vzniká nejistota, strach a agresivita (Deissler, 1994, s.12).

3.3 Mateřská škola

V této části práce si okrajově nastíníme, jak je tato instituce v období předškolního věku dítěte méně či více důležitá a jaký vliv má na agresivní chování u dětí. „*Předškolní věk je věkem mateřských škol a prvních kamarádů.*“ (Vaníčková, 2004, s.26).

Podle Pedagogického slovníku (Průcha, 2009, s.148) je mateřská škola školské zařízení navazující na výchovu dětí v rodině a v součinnosti s ní zajišťující všestrannou péči dětem zpravidla ve věku od tří do šesti let. Není součástí povinné školní docházky, avšak předškolní vzdělávání v mateřské škole plní důležité cíle: rozumový, citový, tělesný rozvoj dětí, osvojování základních pravidel chování a mezilidských vztahů, rozvoj řeči a komunikačních dovedností. Předškolní vzdělávání také napomáhá vyrovnávat nerovnosti ve vývoji dětí způsobované sociálně znevýhodněnými podmínkami jejich rodinného prostředí... Matějček (1992, s.111) doplňuje tuto definici tím, že mateřská škola nabízí dítěti kontakt s druhými dětmi téhož věku a přibližně téže vývojové úrovně.

Z hlediska vývoje sociálních vztahů dítě musí ujít složitou cestu diferenciací emočních vztahů k lidem v blízkém rodinném prostředí a vzdálenějším sociálním prostředí. Postupně si osvojuje příslušné normy a role. Každé jednotlivé dítě různě zvládá obtížné situace, ve kterých se v mateřské škole ocitá, stává se jedním ze členů skupiny dětí a na rozdíl od rodiny mu není věnována převážně individuální pozornost (Mertin, 2003, s.134). Z druhého úhlu pohledu na věc ne všechny rodiny jsou plně funkční, z čehož vyplývá, že se dítě může kdykoliv ocitnout v tzv. rodinné krizi (rozvod, rozchod, úmrtí apod.). V tom případě už tím, že mu mateřská škola poskytuje několik hodin denně citově příznivé (vstřícné, přijímací) prostředí, dopřává dítěti odpočinek od nepřiměřených zátěží a poskytuje mu především příležitost k ozdravení. Dítě poznává v mateřské škole i jiné kulturní zvyklosti a společenské normy. Projeví-li se agresivita u dětí v mateřské škole, může se jednat o stav krátkodobý, kdy dítě snáší obtížněji adaptaci na prostředí mateřské školy (Rezková, 2003, In. Mertin, 2003, s.58).

4 ODMĚNY A TRESTY

S agresivním chováním souvisí i odměny a tresty. Rozdíl mezi těmito pojmy je zřejmý. Matějček (1994, s.26) říká, že dítě by trest mělo (nemusí) prožít. Pro dítě je trest cosi nepříjemného, ponižujícího, kterého se chce co nejdříve zbavit. Na druhé straně odměna by měla být dítětem přijata jako příjemný, povznášející a v neposlední řadě uspokojující pocit, který by se měl opakovat.

Běžně rozšířeným názvem je, že okolní svět reaguje na agresivní chování u dětí především trestem, odplatou a sociálním odmítnutím. To však může rozpoutat další agresi dítěte, protože se cítí nadále ohroženo (Portmannová, 1996, s.11).

Na paměti bychom měli mít, že trestat a chválit by měla osoba, ke které má dítě jistou autoritu. V období předškolního věku jsou to rodiče a paní učitelka. Děti je jako respektu hodné přijímají a poslouchají (Matějček, 2005, s.169). Ve své jiné publikaci Po dobrém nebo po zlém? Matějček (1994, s.26) uvádí, že autoritu nejvíce podryvá výchovná nedůslednost, tj. nedůslednost v používání odměn a trestů. Dále vysvětluje (s.65-71), jak a kdy zacházet právě s těmito výchovnými prostředky:

- výchovný trest a odměna by měly být přiměřené osobnosti dítěte a brát v úvahu jeho věk. Stejný názor zastává i Špaňhelová (2004, s.61) ve své knize Dítě v předškolním období.
- trest a odměna musí být předány dítěti ve srozumitelné formě, týká se to především trestu.
- nemělo by docházet ke stálému opakování a stejným postupům trestů a odměn, soustava odměn a trestů by měla být bohatá a členitá.
- pedagog nesmí tresty ani odměny přehánět.
- v používání trestů a odměn má být jistá důslednost.

4.1 Odměna a pochvala

Děti pořád někdo pozoruje, opravuje, napomíná a zejména kárá. Ony samy si čas od času potřebují od těchto elementů oddechnout. Nemusíme se bát, že bychom dítě chválili příliš. Pochvala a odměna uvolňuje atmosféru, sděluje lásku a podněcuje ji u adresáta, dítěte. Mějme na mysli, že k pochvalě máme nesčetně příležitostí (Laniado, 2004, s.98). Důležité je aktivně hledat příležitost pro pochvalu každého dítěte. Pro samotné dítě je to nesmírně důležité. Nestačí ocenit jen výsledek, ale abychom

správně dítě stimulovali, musíme ocenit především proces, jak daného výsledku dosáhlo (Mertin, 2003, s.32). Dítěti se musí vysvětlit, co považujeme za úspěch, jeho chování oceníme v případech, kdy se podělí s druhými například o hračku, vystřídá si hračku se svým vrstevníkem nebo požádá o pomoc a podobně (Wyckoff, 2004, s.27). Optimální je na dítě mluvit vlídně, i v případě, že mu něco přikazujeme. U takto malých dětí se nesmí zapomínat ocenit každou jejich ochotu (Čačka, 1996, s.50).

Ve výchově dítěte má odměna velmi důležitou roli. Posiluje především žádoucí chování. Tresty mají být ponechány pouze k opravám, ne jako zásadní výchovný prostředek. Pokud se dítěti nedaří zvládnout hned nový vzorec chování, nemělo by být hned potrestáno. Pokud na dítě působíme během jeho chování kladnými emocemi, je jisté, že dítě bude naše chování opakovat a přijme je za své (Vaníčková, 2004, s.22).

4.2 Trest

Dítě má mít zpětnou vazbu na své chování, má vědět, kdy udělalo něco špatně a proč jejich čin nebyl správný. K tomuto slouží výchovný prostředek trest. Trestem pro předškolní dítě může být jen zvýšený hlas nebo zákaz činnosti, kterou dítě právě chtělo dělat (Špaňhelová, 2004, s.61). Autorka Třesohlavá (1990, s.49, 50) však opojuje a tvrdí, že trest má být zcela vyjímečným postupem, neboť zejména v útlém dětství a v období předškolního věku mohou časté a nezdůvodněné tresty navodit příliš silný strach a úzkost, které vedou k neurotizaci dítěte a případným poruchám spánku. Trest, který se příliš často opakuje, ztrácí účinnost, dítě je vnímá jako nespravedlnost a křivdu. Dítě by se nemělo trestat v afektu nebo z unáhleného důvodu. Čačka (1996, s.50) souhlasí, že trestat by se měl pouze evidentně zlý úmysl dítěte.

Na rozdíl od učitelek v mateřské škole rodiče mohou trestat své dítě fyzicky. Fyzické tresty jako projev přímé agresivity rodičů signalizují dítěti nepříjemné pocity. Jde především o odejmutí lásky, pocit příkoří, způsobují mu bolestivé útrapy. V dítěti je vyvolán pocit křivdy a přání po odplatě (Šebek, 1990, s.12).

Víme už také, že tresty nám ve výchově mnohdy nepomohou k nápravě agresivního chování. Matějček (2005, s.170) dodává zlaté pravidlo, které říká, že *„Zaříd'me věci tak, aby je dítě udělalo dobře a my je za to mohli pochválit – ale nedopust'me, aby je udělalo špatně a my je za to měli trestat.“*

Někteří autoři účinek trestu zpochybňují. Trest je totiž trestaným jedincem většinou přijímán jako nespravedlivý, neboť jedinec kolem sebe vidí mnoho dalších osob, které trestu za stejný čin unikly. Tento fakt u dítěte vyvolává vztek, slouží dítěti jako agresivní model a trest tak může následnou agresi dítěte ještě podpořit. Dítě se v situaci, kdy je trestáno učí, že agresivní člověk je úspěšný v dosahování svého cíle, ale je nezbytné, aby si vybral slabší objekt, než je on sám (Bell, Peterson, Hantaluoma, 1989, In. Čermák, 1999, s.148). Brierley (2000, s.32) říká, že „*Co je dobře a správně založeno v malých dětech, taky v nich zůstane.*“.

5 PRAKTICKÁ ČÁST

Následující část bakalářské práce je věnována průzkumu, který byl realizován v deseti vybraných mateřských školách běžného typu v okolí Hranicka, formou dotazníkového šetření.

Cílem dotazníku bylo zejména zjistit, jakými postupy učitelky těchto mateřských škol zvládají agresivitu a útočnost u dětí navštěvujících právě tato školská zařízení.

Na úvod slova PhDr. Zdeňka Martínka(2009, s.81): *„V souvislosti se zvládáním agrese se často mluví o trestu. Téměř každé společenství (tudiž i škola) ho má zabudovaný do svého výchovného systému. Předpokládá se, že by měl redukovat agresi. Je faktem, že skutečně někdy agresi snižuje, může ji však v určitých situacích i posilovat.“*

5.1 Vymezení cíle

Současný stav problematiky agresivity dětí můžeme zhodnotit na základě přímého pozorování pedagogické reality, a to především prostřednictvím rozhovorů s učitelkami a rodiči, které proběhly před zahájením průzkumu. Z těchto rozhovorů vyplývá, že větší počet agresivních dětí je v městských mateřských školách. Tuto informaci poskytly především učitelky. Ze strany rodičů jsme se setkaly s převažujícím názorem, že právě učitelky nezvládají agresivitu těchto dětí. Na základě zjištěných informací z přímých rozhovorů se dostáváme k formulaci cíle této části bakalářské práce. Cílem je zjistit, jakými postupy učitelky vybraných mateřských škol zvládají agresivitu projevující se u dětí. Používají trest? Motivují dítě ke kladnému vzorci chování? Jaký způsob zvládání se jim osvědčil?

Problém agresivity dětí předškolního věku je dle našeho názoru aktuální záležitostí a jeho případné řešení by mohlo vést k dalšímu vzdělávání pedagogických pracovníků. Od tohoto konkrétního cíle lze odvodit určité problémové otázky, na které budeme hledat odpovědi při prováděném průzkumu pomocí dotazníkového šetření, a to:

- Jaké je dosažené vzdělání učitelek vybraných mateřských škol?
- Co se jim při zvládání agrese dětí osvědčilo?
- Jakých odborných seminářů o agresivitě dětí se zúčastnily?
- Z jakých zdrojů čerpají informace o zvládání agresivity dětí?

Z těchto problémových otázek odvodíme již jednou zmíněný cíl práce – zvládnutí agresivity dětí předškolního věku.

5.2 Charakteristika a popis vzorku

Z definovaného cíle z předchozí podkapitoly je zřejmé, že za základní vzorek průzkumu byly stanoveny učitelky vybraných mateřských škol. Právě učitelky jsou po rodině důležitou součástí výchovy dítěte. A s výchovou souvisí neodmyslitelně zvládnutí agrese. Učitelky jsou pedagogickými pracovníci vesnických a příměstských mateřských škol, které byly záměrně vybrány pro realizaci průzkumu, jelikož se předpokládalo, že z předběžných rozhovorů s rodiči (viz s.24) je na vesnicích, na rozdíl od měst, menší počet dětí s agresivním jednáním, avšak větší počet učitelek, které nezvládají tuto problematiku. Příčin může být mnoho.

Učitelky se navzájem liší zejména délkou pedagogické praxe a dosaženým vzděláním. Samotná příprava na prováděný průzkum probíhala v již zmiňovaných vesnických a příměstských mateřských školách formou telefonátů a následného dotazování, zda je možná spolupráce učitelek k vyplnění dotazníku.

Školská zařízení, kde průzkum probíhal:

- ZŠ a MŠ Střítež nad Ludinou, příspěvková organizace, zřizovatel obec Střítež (828 obyvatel), mateřská škola má 1 oddělení – 25 dětí
- ZŠ a MŠ Potštát, zřizovatel městečko Potštát (1187 obyvatel), mateřská škola má 1 oddělení – 28 dětí
- Mateřská škola Jindřichov, zřizovatel obec Jindřichov (471 obyvatel), mateřská škola má 1 oddělení – 20 dětí
- ZŠ a MŠ Spálov, příspěvková organizace, zřizovatel městys Spálov (908 obyvatel), mateřská škola má 2 oddělení – 42 dětí
- ZŠ a MŠ Olšovec, zřizovatel obec Olšovec (463 obyvatel), mateřská škola má 1 oddělení – 20 dětí
- ZŠ a MŠ Běloutín, příspěvková organizace, zřizovatel obec Běloutín (1680 obyvatel), mateřská škola má 2 oddělení – 50 dětí
- ZŠ a MŠ Jakubčovice nad Odrou, zřizovatel obec Jakubčovice (698 obyvatel), mateřská škola má 2 oddělení – 50 dětí
- Mateřská škola Horní Újezd, příspěvková organizace, zřizovatel obec Horní Újezd (450 obyvatel), mateřská škola má 1 oddělení – 25 dětí

- ZŠ a MŠ Drahotuše, příspěvková organizace, zřizovatel obec Drahotuše (1455 obyvatel), mateřská škola má 2 oddělení – 50 dětí
- ZŠ a MŠ Partutovice, zřizovatel obec Partutovice (478 obyvatel), mateřská škola má 1 oddělení – 15 dětí

Jedná se o mateřské školy běžného typu bez speciálního zaměření. V těsném sousedství mateřských škol je hřiště, zahrada a pískoviště.

Mateřské školy se nachází v oblasti Hranicka. Hranicko je region či lokalita na úpatí Moravské brány, v nejvýchodnější části Olomouckého kraje. Z hlediska společnosti to je mikroregion, který počítá 21 členských obcí. Mikroregion byl založen za účelem realizace společných projektů a spolupráce v oblasti hospodářského a kulturního života obcí (www.mikroregionhranicko.cz, 2011).

Učitelky, jako základní vzorek našeho průzkumu, by měly mít blízký vztah k přírodě a životu na vesnici, vzhledem k lokalitě, kde svou pedagogickou činnost vykonávají.

5.3 Metody průzkumu

Abychom mohli realizovat jakýkoliv pedagogický průzkum, musíme si zvolit vhodnou metodu sběru dat. K těmto metodám Chráska (2007) řadí pedagogické pozorování, dotazník, interview, testy, sociometrii, sémantický diferenciál, měření obtížnosti učebního textu a Q-metodologii. Pro získání dat v průzkumu této bakalářské práce byl vybrán dotazník. Dotazník je velmi frekventovanou metodou získávání dat. Gavora (2000, In Chráska, 2007, s.163) vymezuje dotazník jako: „*způsob písemného kladení otázek a získávání písemných odpovědí*“.

Dotazníková metoda má svá určitá pozitiva, ale i negativa. Uvedme si příklady dle Chrásky (2007):

- snadná konstrukce dotazníku
- rychlé shromažďování dat
- velký počet respondentů
- praktičnost
- ekonomické shromažďování dat

- dotazník nezjistí, jací respondenti skutečně jsou (anonymita)
- získaná data mají podmíněnou platnost
- získaná data nemusí poskytnout věrohodné informace
- rozesíláme-li dotazník poštou, musíme počítat s poměrně malou návratností
- neodborně sestavený dotazník má malou výpovědní hodnotu

Správně sestavený dotazník se skládá z položek. Také můžeme použít termín otázky. Každá položka je určena pro nějaký cíl. Položky dělíme například na kontaktní, které plní funkci úvodu k dotazování a uvádí respondenta do zkoumané problematiky. Dále funkcionálně psychologické položky, ty mají za úkol odstranit nežádoucí napětí u respondenta. Kontrolní položky jsou položky určené k prověření věrohodnosti zjišťovaných údajů. Poslední možnou formou položek jsou filtrační, které se užívají při zkoumání problémů, které se netýkají celého souboru zkoumaných jedinců (Chráska, 2007, s.164, 165).

Dotazníkem získáváme otevřené nebo uzavřené odpovědi. Respondent otevřenou odpověď vyjadřuje svůj osobní názor, postoj, zkušenost a podobně. Položka, která nabízí uzavřenou odpověď, nabízí určitý počet předem připravených odpovědí. Velkou výhodou uzavřených odpovědí je jejich zjednodušené vyhodnocování.

5.3.1 Struktura dotazníku

V samotném úvodu dotazníku je představen autor, zaměření dotazníkového šetření na zkoumané téma a k jakým účelům budou získané informace použity. Dotazník je anonymní.

K tvorbě otázek předcházela konzultace s vedoucí práce. Důležitou podmínkou bylo stanovení dodržení aktuálnosti. Z toho vyplývá, že otázky musely být formulovány tak, aby získaný materiál mapoval současný stav. Dotazník obsahuje dvanáct položek. Prvních pět položek je zaměřeno na osobu dítěte s agresivním chováním. Dotazník se ptá zejména na věk, pohlaví a projevy agresivity. Zbylé otázky se týkají osobnosti učitelky, která dotazník vyplňuje. Zde respondent vyplňuje například délku své pedagogické praxe, nebo jak zvládá agresivitu dětí. Položka o zvládání agresivity je důležitou částí dotazníku, od které se odvíjí cíl průzkumu. Položky v dotazníku byly předloženy respondentům jasně, stručně a srozumitelně. Dotazník je určen pouze učitelkám z vybraných mateřských škol.

Respondenti měli možnost otevřené nebo uzavřené odpovědi. Otázky na uzavřenou odpověď nabízí několik možností odpovědí. Na otevřenou odpověď poskytuje dotazník dostatečné místo pro vyjádření respondenta.

Celková struktura dotazníku byla sestavena po nastudování literatury uvedené v seznamu použité literatury této bakalářské práce. V závěru dotazníku je poděkování autora za spolupráci.

5.4 Realizace průzkumu

Samotná příprava průzkumu probíhala v listopadu a prosinci roku 2010. Příprava obsahovala odborné sestavení dotazníku po konzultaci s vedoucí práce. Dále bylo potřeba nastudovat odbornou literaturu ke zkoumané problematice (viz Použitá literatura). Dotazníkovému šetření předcházely telefonáty do vybraných deseti mateřských škol mikroregionu Hranicka, které byly záměrně vybrány pro průzkum. Mateřské školy jsou běžného typu bez žádného speciálního zaměření. Telefonáty sloužily k poskytnutí informací od učitelek, zda by byly ochotny dotazník vyplnit. Tato část průzkumu probíhala začátkem roku 2011. Žádná mateřská škola dotazník neodmítla.

Vzhledem k poměrně malé návratnosti dotazníků, které jsou posílány poštou (Travers, 1969, In Chráska, 2007), byly dotazníky předány učitelkám osobně. Do každé mateřské školy byly určeny dva dotazníky. Většina mateřských škol je rozdělena na dvě oddělení podle věku dětí. Záměrně byly dotazníky dva, aby poskytnuté informace datovaly celou mateřskou školu, tedy obě dvě oddělení, dvě pedagogické pracovnice. Cílem realizace dotazníkového šetření bylo získat nazpět korektně vyplněné dotazníky.

Při předání dotazníku byli respondenti osobně poučeni, jak dotazník vyplnit. Pozornost byla zejména věnována položce, jak zvládají agresivitu dětí – cíl této práce. Učitelky nesměly mezi sebou nijak spolupracovat.

Při průzkumu se vyskytly jisté obtíže. Ne všichni respondenti pochopili pojem agresivní projev. Po následné diskuzi o zkoumaném problému byly potíže odstraněny. Dotazník byl ponechán v každé škole dostatečnou dobu na vyplnění. Průběh dotazníkového šetření byl časově i ekonomicky náročný. Bylo nutno dotazníky nakopírovat a mateřské školy navštívit v osobním volnu. Dalším problémem při realizaci průzkumu bylo získávání dotazníků zpět od respondentů. Velká část spolupracujících učitelek dotazník vyplnila až po stanovené lhůtě odevzdání z nedostatku času nebo

pracovní neschopnosti. Průzkum se tak časově prodloužil o týdny. Tato část průzkumu probíhala v únoru a březnu roku 2011.

Návratnost dotazníků byla celková. K vyhodnocování získaných dat bylo poskytnuto dvacet vyplněných dotazníků z mateřských škol, pouze jmenovitě: Střítež nad Ludinou, Potštát, Jindřichov, Spálov, Olšovec, Běloutín, Jakubčovice nad Odrou, Horní Újezd, Drahotuše a Partutovice.

5.5 Interpretace a analýza získaného výzkumného materiálu

V následující části bakalářské práce přinášíme výsledky, kdy uvedeme celé znění otázek našeho dotazníku. Následuje přehled odpovědí zpracovaných do tabulek. Odpovědi jsou zpracovány také graficky. Na závěr přinášíme rozpravu s interpretací výsledků jednotlivých otázek.

Průzkumu (dotazníkového šetření) se zúčastnilo deset vybraných mateřských škol běžného typu. Do každé školy byly předány dva stejné dotazníky, do každého oddělení jeden. Z každé mateřské školy byly vyhodnoceny dva dotazníky, které byly vyplněny učitelkami škol.

Grafické znázornění návratnosti dotazníků není nutné. Celkem bylo vyhodnoceno dvacet dotazníků. Návratnost dotazníků byla tedy 100%.

Dotazník obsahoval 12 položek.:

Položka č.1

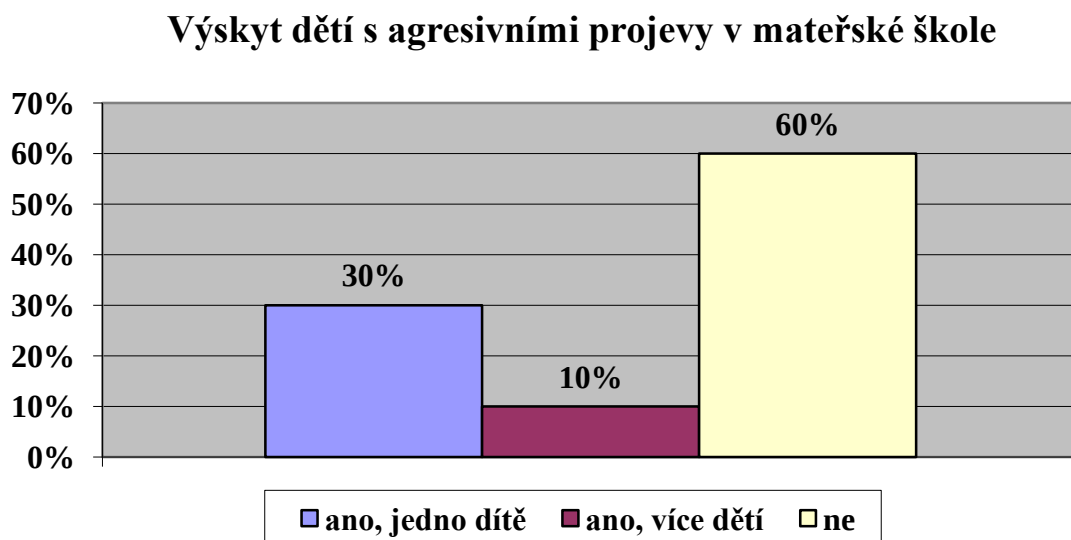
Navštěvuje Vaši třídu dítě s agresivními projevy?

Tato kontaktní položka uvádí respondenta do zkoumané problematiky. Na výběr byly tři možnosti odpovědi. Odpověď „ne“ znamenala pro respondenta pokračování až u položky číslo 6. Prvních pět položek bylo zaměřeno na osobnost dítěte s agresivními projevy chování.

Tab. 1.

Výskyt dětí v mateřské škole	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
1) ano, jedno dítě	3	30,0
2) ano, více dětí	1	10,0
3) ne	6	60,0
	Σ 10	Σ 100,0

Graf 1.

Z grafu vyplývá, že z deseti zkoumaných školek se ve čtyřech vyskytuje dítě s agresivními projevy. Tento výsledek nás informuje o tom, že minimálně ve čtyřech zkoumaných školách musí učitelky řešit agresivitu dětí. Tato položka dále slouží, jako jeden ze základních podkladů pro dosažení cíle této práce.

Položka č.2

Jedná se o dívku nebo chlapce?

Následující položka slouží k rozdělení dětí projevujících se agresivním chováním podle věku. Lidé a pedagogičtí pracovníci zastávají obecný názor, že agresivnější jsou více chlapci, než děvčata.

Tab. 2.

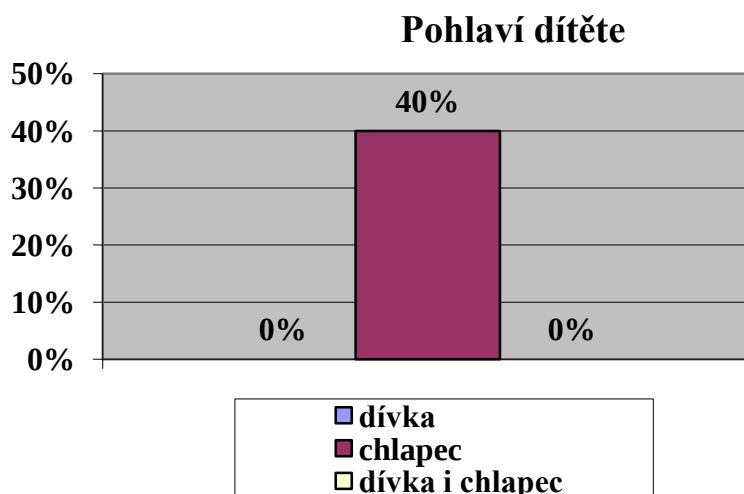
Pohlaví	Počet
1) dívka	0
2) chlapec	4
3) dívka i chlapec	0

10 školek = 100%

Odpověď za 2): 4 školky = 40%

Odpověď za 1); za 3): 6 školek = 60%

Graf 2.

Odpověď na položku č.2 nám potvrzuje názor veřejného mínění, že agresivnější jsou chlapci, než děvčata. Příčin tohoto jevu může být nespočet. Uvedme si alespoň jednu: chlapci jsou na rozdíl od děvčat více soutěživí a toužící po dosažení nějakého cíle či výsledku. Nedosáhnou-li „svého“, mohou se projevit u nich agresivní projevy vůči překážce, která jim omezila dosažení daného cíle.

Položka č.3

Do které věkové kategorie uvedené děti spadají?

Odpověď na tuto položku byla rozdělena na dvě uzavřené možnosti. A to na mladší a starší děti předškolního věku.

Tab. 3.

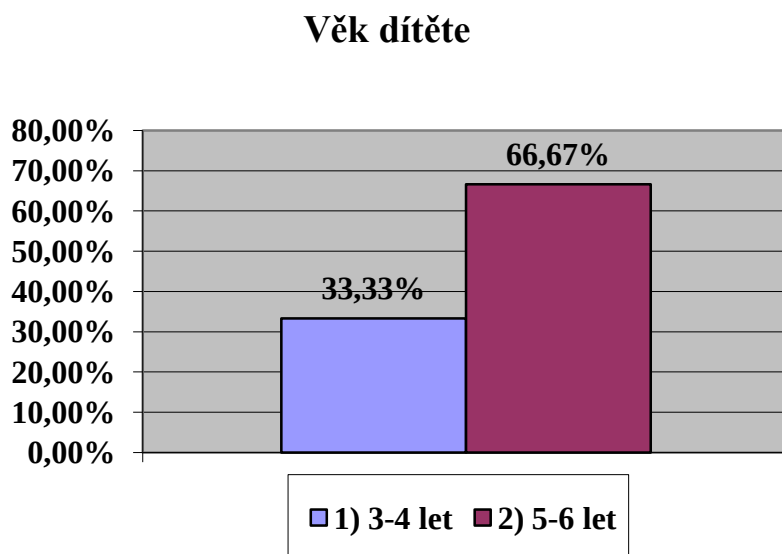
Věk	Počet
1) 3-4 let	2
2) 5-6 let	4

6 dětí = 100%

2 děti (3-4 let) = 33,33%

4 děti (5-6 let) = 66,66%

Graf 3.

Předpokládá se, že agresivněji se budou chovat děti od 3-4 let. Podle Martínka (2009, s.12) se dítě ve věku tří let začíná chovat přirozeně agresivně. Vzhledem k rozvíjecímu se rozumu u dítěte by mělo dítě před blížícím se nástupem do školy ovládat do jisté míry své chování. Vyhodnocení této položky nám však udává opak, a to, že agresivněji se chovají děti starší, než mladší.

Položka č.4

Jaké jsou projevy agresivity těchto dětí? Popiště:

U této položky byla nabídnuta možnost otevřené odpovědi. Respondenti měli za úkol popsat projevy, jakými děti vykazují agresivitu. V odpovědích se vyskytly nejčastěji čtyři projevy. V teoretické části této práce v podkapitole Projevy agresivního chování (viz s.11) je uvedeno, že děti předškolního věku s velkou pravděpodobností projevují agresi fyzickým napadáním.

Tab. 4.

Projevy	Výskyt odpovědí
Fyzické napadání	5
Verbální agrese	3
Sebestředné dítě	3
Nepěkné zacházení s hračkami	2
Celkový počet odpovědí	13

Přehled odpovědí v %

13 odpovědí = 100%

5 odpovědí = 38,46%

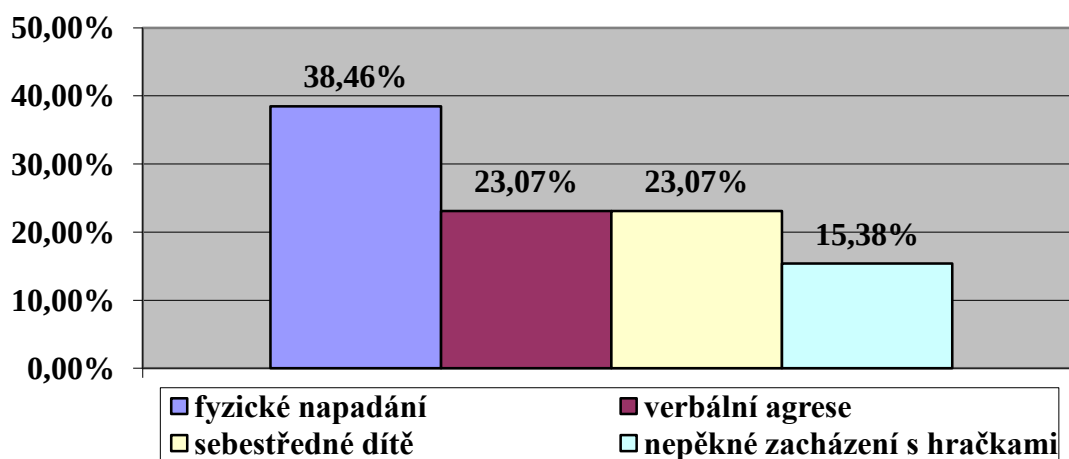
3 odpovědi = 23,07%

3 odpovědi = 23,07%

2 odpovědi = 15,38%

Graf 4.

Nejčastější výskyt jednotlivých projevů

Z výsledků je zřejmé, že můžeme přijmout názor odborníků, kteří tvrdí, že nejčastěji děti projeví agresi fyzickým napadáním. Překvapením je málo se vyskytující odpověď o nepěkném zacházení hraček před verbální agresí. Verbální agrese je typický projev chování pro děti ve školní družině nebo starších ročníků. Zde se lze pozastavit nad názorem PhDr. Martínka (2009, s.30), který apeluje na boj učitelů s dětmi proti verbální agresí. Podle něj se verbální agrese nesmí stát normou a pedagog se nesmí stavět do pozice „hluchého“.

Položka č.5

Vůči komu / čemu děti agresivitu projevují?

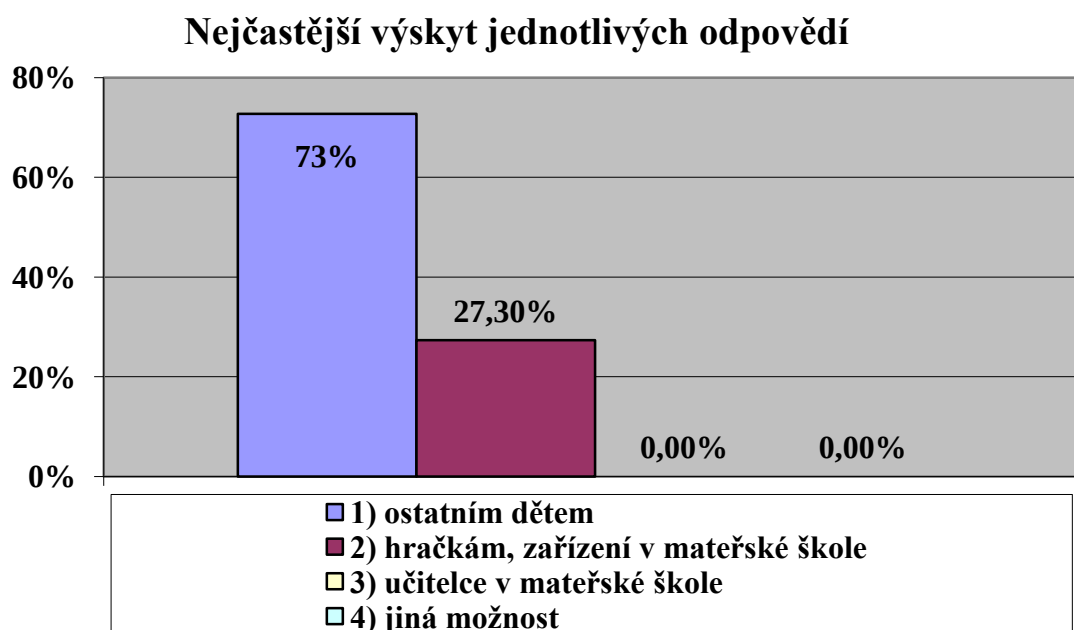
Respondentovi byly nabídnuty čtyři možnosti odpovědi na tuto položku. Při sestavování dotazníku se předpokládalo, že děti projevují agresi v největší míře proti ostatním dětem. Cílem útoku mohou být i hračky a samotná učitelka. Tyto odpovědi byly sestaveny na základě osobních zkušeností z praxe. Byla nabídnuta i čtvrtá možnost,

pro informaci o možném dalším cíli agresivního útoku, například proti zvířeti na vycházce.

Tab. 5.

Vůči komu / čemu	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
1) ostatním dětem	8	72,7
2) hračkám, zařízení v mateřské škole	3	27,3
3) učitelce v mateřské škole	0	0,0
4) jiná možnost	0	0,0
	Σ 11	Σ 100,0

Graf 5.

Naše domněnka o projevené agresi v největší míře proti ostatním dětem se potvrdila. Tato položka úzce souvisí s položkou č.5. Po vyhodnocení bylo zjištěno, že děti ve zkoumaných mateřských školách projevují agresi fyzickým napadáním. V návaznosti na položku č.6 vyvodíme informaci, že děti projevují fyzickou agresi vůči jiným dětem. Každá fyzická agrese může vést k záměrnému ubližování, neboli šikaně (Martínek, 2009, s.29).

Následující část dotazníku byla složena z otázek, které se týkaly samotné osobnosti učitelek. Tyto položky jsou důležitou součástí pro dosažení cíle bakalářské práce. Na rozdíl od předchozím položek, které datovaly věk, počet, pohlaví, projevy a cíl účinnosti u dětí, položky č.6 až 12 zjišťovaly informace zejména o zvládání agrese dětí učitelkami.

Položka č.6

Vaše dosažené vzdělání?

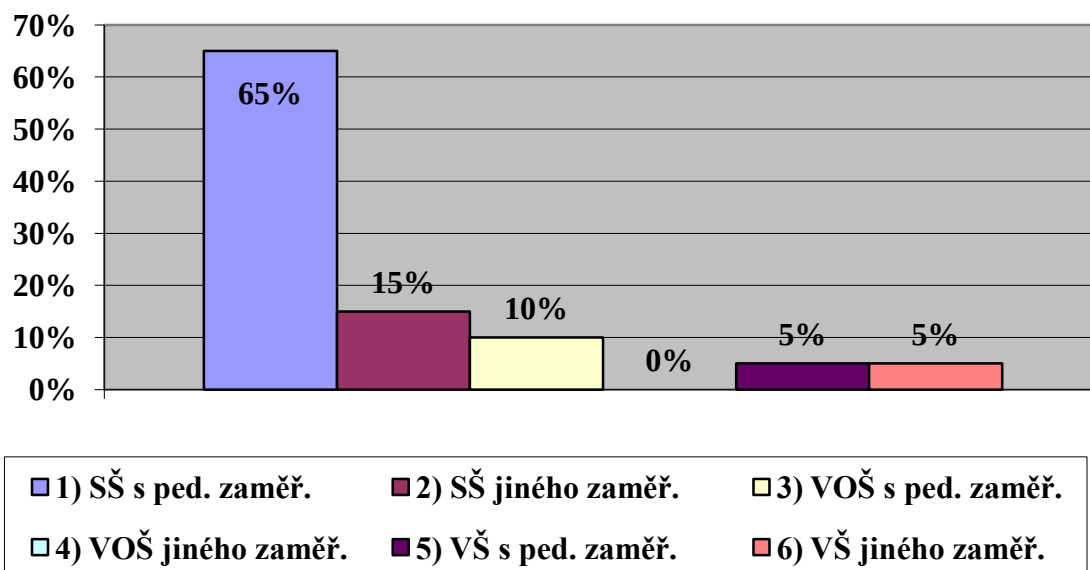
Typická dotazníková otázka na dosažené vzdělání pedagogického pracovníka. Respondenti měli na výběr šest možností. Přání každého rodiče je, aby se na výchově jejich dětí podíleli odborně vzdělání pedagogičtí pracovníci. Ve skutečnosti je však realita mnohdy jiná.

Tab. 6.

Dosažené vzdělání	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
1) SŠ s pedagogickým zaměřením	13	65,0
2) SŠ jiného zaměření	3	15,0
3) VOŠ s pedagogickým zaměřením	2	10,0
4) VOŠ jiného zaměření	0	0,0
5) VŠ s pedagogickým zaměřením	1	5,0
6) VŠ jiného zaměření	1	5,0
	Σ 20	Σ 100,0

Graf 6.

Dosažené vzdělání učitelek

Grafické zpracování odpovědi této položky jasně ukazuje, že velká část zkoumaných učitelek dosáhla vzdělání pedagogického směru. Z toho vyplývá, že učitelky by měly mít určité vědomosti ze svých studií o zvládání agresivity dětí. Studium pedagogiky je jistě přínosné nejen pro vzdělávání v oblasti předškolní výchovy, ale i v oblasti problematiky agresivity dětí. Tato položka se odvíjí od cíle této práce a odpovídá nám na jednu z problémových otázek. Můžeme tedy konstatovat, že více jak polovina zkoumaných učitelek je pedagogicky vzdělaná.

Položka č.7

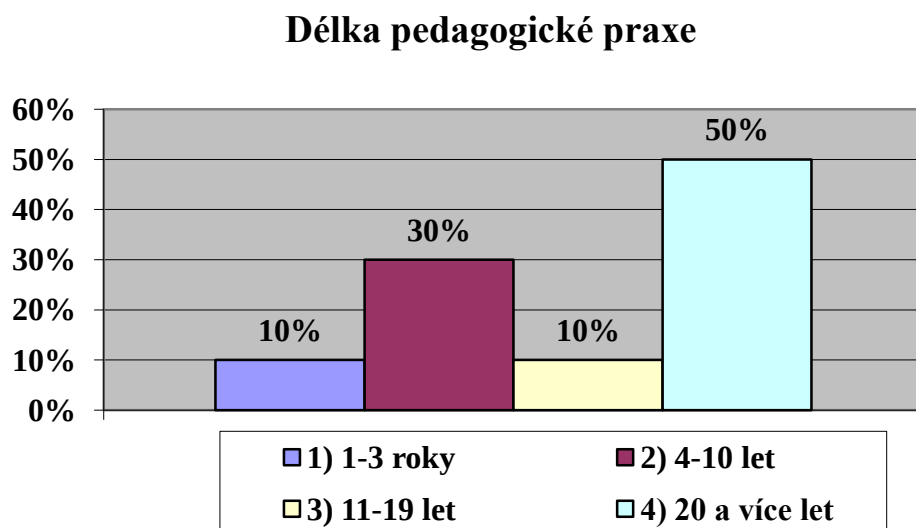
Délka Vaší pedagogické praxe?

Na položku o dosaženém vzdělání navazuje položka o délce pedagogické praxe. Tato položka slouží pouze k orientačnímu zjištění informace o odborné praxi zkoumaných učitelek. Souvisí jistě s cílem práce, mnohdy je zvládání agresivity a útočnosti dětí v mateřských školách závislé na osobních zkušenostech učitelky, které si osvojila během svého pedagogického působení ve školském zařízení, ale pro dosažení cíle této práce je tato položka pouze orientační. Zvládnout problémovou situaci dokáže na stejné úrovni, jak pedagog s dlouholetou praxí, tak i začínající pedagog v oboru.

Tab. 7.

Délka pedagogické praxe	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
1) 1-3 roky	2	10,0
2) 4-10 let	6	30,0
3) 11-19 let	2	10,0
4) 20 a více let	10	50,0
	Σ 20	Σ 100,0

Graf 7.

Výsledek nám uvádí, že přesná polovina zkoumaných učitelek má dvacetiletou a víceletou praxi v oboru. Podle tohoto výsledku můžeme usoudit, že polovina respondentů by měla mít dostatečné zkušenosti s problémovým jednáním u dětí. Za dvacet a více let se jistě každé učitelce přihodila právě nějaká taková situace. Může se zde ale i objevit otázka k zamyšlení, zda učitelky staršího věku jsou přínosem pro výchovu dětí předškolního věku (problematika stárnutí učitelských sborů). To ponecháme dalším průzkumníkům v oblasti předškolní výchovy.

Položka č.8

Co se Vám při zvládání agrese dětí osvědčilo?

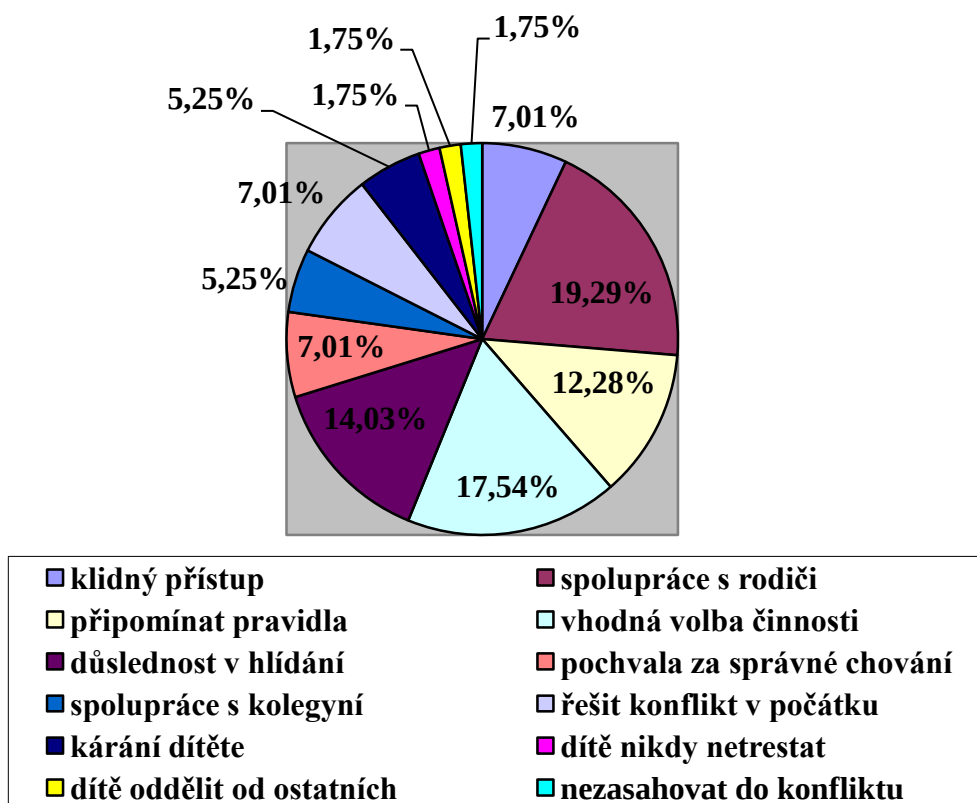
Na druhou problémovou otázku jsou zpracovány odpovědi v následující tabulce a grafu. Respondentům bylo ponecháno místo k osobnímu vyjádření. Učitelky měly možnost sepsat tři možnosti způsobů zvládání, některé však uvedly pouze jeden nebo dva způsoby. Při vyhodnocování dotazníku bylo zpracováno dvanáct nejčastějších odpovědí. Vzhledem k velkému množství zpracovaných odpovědí jsou výsledky znázorněny grafem typu výsečového, na rozdíl od ostatních grafů, které jsou sloupčového typu. Toto znázornění je lépe čitelné.

Tab. 8.

Vyskytující se odpovědi	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Klidný přístup, dohoda	4	7,01
Spolupráce s rodiči	11	19,29
Připomínat pravidla mateřské školy	7	12,28
Vhodná volba činnosti	10	17,54
Důslednost v hlídání dětí	8	14,03
Pochvala za správné chování	4	7,01
Spolupráce s kolegyní	3	5,25
Řešit konflikt v samotném začátku	4	7,01
Kárání dítěte, domluva	3	5,25
Dítě nikdy netrestat	1	1,75
Dítě oddělit od ostatních	1	1,75
Nezasahovat, děti si konflikt vyřeší samy	1	1,75
	$\Sigma 57$	$\Sigma 100,0$

Graf 8.

Nejčastěji se vyskytující odpovědi

Zaměřme se zde na nejvíce vyskytující se odpověď a to, že většině učitelkám se osvědčila spolupráce s rodiči. Rodina (rodiče) je základ správné výchovy dítěte. Následuje menší diskuze o spolupráci rodiny a školy. Grecmanová (2003, s.21) říká: „Nezájem rodiny o školu má své příčiny individuální, lokální, ale i celospolečenské. Vyjadřuje se nedůvěra škole a projevuje se neochota k některým formám spolupráce rodiny a školy, rodiče se neúčastní na tvorbě pedagogického prostředí v podmínkách školy, objevuje se nepochopení potřeby spolupodílet se na rozvoji dětí.“. Je proto velmi potěšující, že velká část zkoumaných učitelek upřednostňuje spolupráci s rodiči při zvládání agresivity dětí předškolního věku.

Položka č.9

Informujete rodiče o agresivním chování jejich dítěte?

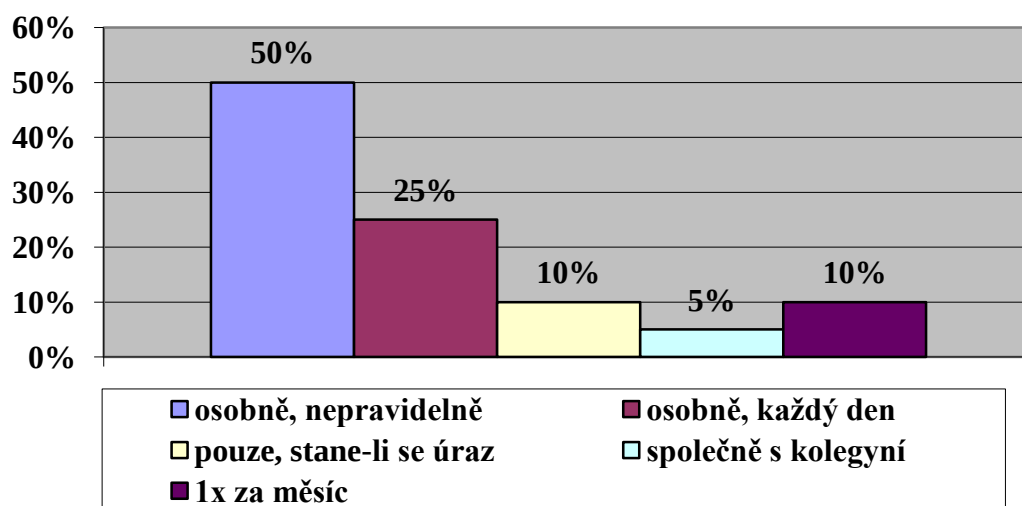
Následující položka slouží k vyjádření respondenta, jak informuje rodiče. Myšlenkou otázky bylo, především jakou formou, osobně či telefonicky, dopisem?

Tab. 9.

Informovanost rodičů	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
Osobně, nepravidelně	10	50,0
Osobně, každý den	5	25,0
Pouze, stane-li se úraz	2	10,0
Společně s kolegyní, nepravidelně	1	5,0
1x za měsíc, třídní schůzky	2	10,0
	Σ 20	Σ 100,0

Graf 9.

Informovanost rodičů ze strany učitelek

Graf ukazuje, že informovanost probíhá především formou osobní konzultace mezi respondentem a rodiči. Tato otázka úzce souvisí s předchozí otázkou. Bez informovanosti rodičů se zvládání agrese u dětí stává osobní záležitostí pouze učitelky, která tímto postojem nedává žádný prostor pro spolupráci s rodinou.

Položka č.10

Jakých odborných seminářů nebo jiných setkání pro zvládání agrese dětí jste se zúčastnila?

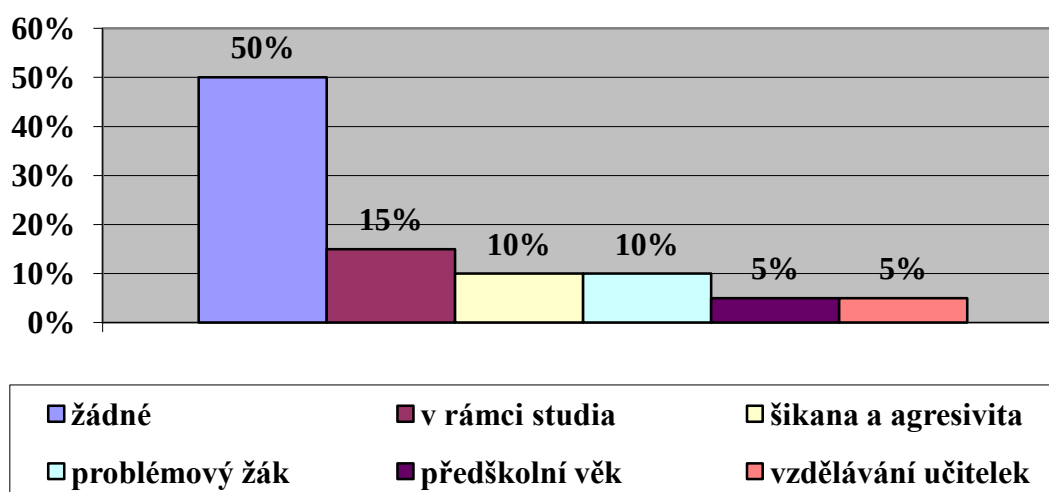
Další, v pořadí již třetí, problémová otázka odvíjející se od cíle bakalářské práce, především praktické části. Cílem této otázky bylo zmapovat stav účasti jednotlivých respondentů na seminářích o zvládání agresivity dětí.

Tab. 10.

Semináře	Absolutní čet- nost	Relativní četnost (%)
Žádné	11	55,0
V rámci studia ve škole	3	15,0
Seminář na téma Šikana a agresivita v mateřské škole	2	10,0
Seminář na téma Problémový žák v mateřské škole	2	10,0
Seminář na téma Předškolní věk dítěte	1	5,0
Seminář na téma Vzdělávání učitelek v mateřské škole	1	5,0
	Σ 20	Σ 100,0

Graf 10.

Účast na jednotlivých seminářích

Velké negativum po zhodnocení ukázaly výsledky, které nám v grafickém znázornění ukazují, že přesná polovina dotázaných učitelek se nikdy nezúčastnila žádného semináře. Uvedme si však ty odpovědi, které obsahovaly název semináře nebo setkání:

- Agresivita dětí předškolního věku; lektor Mgr. S. Vyhlídalová
- Projevy šikany v MŠ a ZŠ; lektor Mgr. S. Vyhlídalová

- Když hry pomáhají s problémy; psycholog Mgr. Zdeněk Šímanovský
- Neklidné dítě v MŠ, projevy, příčiny a pomoc; PaedDr. Y. Heyrovská

Položka č.11

Z jakých zdrojů čerpáte informace o agresivním chování dětí a jeho zvládnutí?

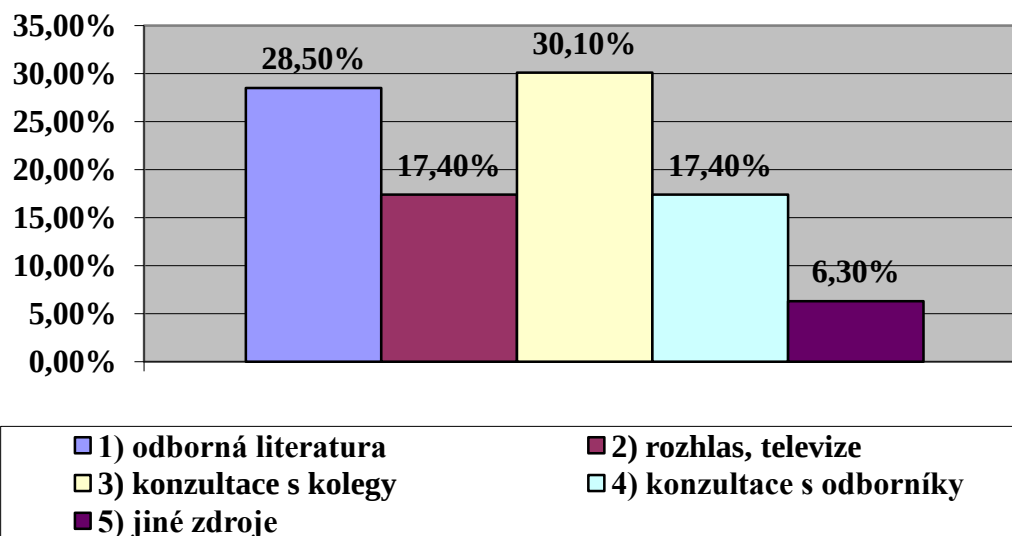
Otázka č.11 nabízí dotázanému pět možných odpovědí uzavřeného typu. Úkolem bylo zjistit jak, a jestli vůbec, učitelky sbírají informace o agresivním chování dětí například z odborné literatury nebo televize.

Tab. 11.

Zdroje informací	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
1) odborná literatura	18	28,5
2) rozhlas, televize	11	17,4
3) konzultace s kolegy	19	30,1
4) konzultace s odborníky	11	17,4
5) jiné zdroje	4	6,3
	Σ 63	Σ 100,0

Graf 11.

Výskyt četnosti jednotlivých zdrojů

Podle Grecmanové (2003, s.172) do profesionální kvalifikace učitele patří schopnost neustále rozšiřovat obzor svých vědomostí na základě neustálého dalšího studia. Z našich výsledků plyne, že dotázané učitelky se v oblasti agresivity dětí vzdělávají z velké části z odborné literatury, ale o malé procento více dávají přednost konzultacím s kolegy. Významnou úlohu v práci učitele má i vnitřní prostředí školy. Dobré vztahy a spolupráce mezi učiteli navzájem a učiteli a rodiči jsou jednou z podmínek dobré výchovně vzdělávací práce i pěkných vztahů mezi účastníky výchovně vzdělávacího procesu (Grecmanová, 2003, s.185).

Samotná spolupráce mezi pedagogickými pracovníky jen posílí úspěšné vykonávání výchovně vzdělávacího procesu a také zvládání agresivity u dětí.

Položka č.12

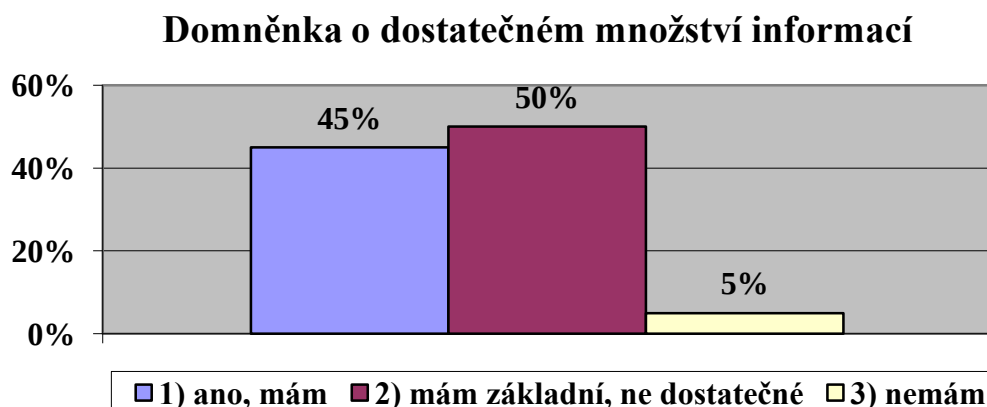
Domníváte se, že máte dostatek informací k agresivitě dětí?

Poslední položkou se zjišťovala domněnka, zda respondenti podle svého mínění mají dostatek informací o zkoumané problematice.

Tab. 12.

Domněnka	Absolutní četnost	Relativní četnost (%)
1) ano, mám	9	45,0
2) mám základní, ale ne dostatečné	10	50,0
3) nemám	1	5,0
	Σ 20	Σ 100,0

Graf 12.

Po zhodnocení výsledků předchozích otázek v dotazníku se předpokládalo, že učitelky budou mít alespoň základní informace o zkoumané problematice. Výsledek ukazuje, že naše mínění bylo správné. I přes malou účast na odborných seminářích učitelky disponují základními informacemi o agresivitě dětí. Důkazem je fakt, že více jak polovina respondentů dosáhla vzdělání pedagogického zaměření, kde součástí výuky je i oblast problematiky agresivity dětí.

ZÁVĚR

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou agresivity a útočnosti dětí předškolního věku. Téma je vzhledem ke své závažnosti aktuální a neustále diskutované. Je nutné děti vést ke správnému chování již v samotném počátku výchovy. Primárně na děti působí rodiče a rodinné prostředí obecně, ale velký podíl na výchově má především mateřská škola. Pokud se problémy vytvořené právě v mateřské škole nezačnou včas řešit, dítě může (a nemusí) mít v pozdějším věku nejen přetrvávající problémové chování, ale následky agresivních projevů mohou (a nemusí) být mnohem závažnější.

Cílem této práce bylo přinést základní přehled o problematice agresivity dětí předškolního věku a zjistit, jakými postupy ji učitelky mateřských škol zvládají. První část cíle byla splněna v teoretické části této práce. Teoretická část této práce je obecně věnována právě agresivitě dětí. V první kapitole jsou uvedeny základní charakteristiky samotné agresivity a agrese. Neoddělitelnou součástí je význam agresivity u dětí. Dále jsou uvedena možná dělení agresivity a agrese. Pozornost by měla upoutat podkapitola o vyvolávajících faktorech agresivity. Vzhledem k závažnosti problému je tato podkapitola věnována nástrahám dnešního světa. Jedná se o zlo ze strany médií, a k velkému překvapení, hraček. Tato část je také propojená s částí praktickou (viz s.41). Společným tématem je vztah učitelky a rodičů dítěte. Práce se dále věnuje projevům a pozitivním nebo negativním důsledkům způsobených agresivním dítětem. Za důležitou považuji podkapitolu o metodách, které vedou k nápravě. Pro zopakování, cílem této práce bylo i zjistit, jak učitelky agresivitu zvládají. Podkapitola o metodách nápravy čtenáři napoví, jaké metody učitelky mohou použít při zvládání agresivity. Agresivita se nelehce řeší, když neznáme zdravý vývoj dítěte. Tomu se věnuje další, v pořadí druhá kapitola. Třetí kapitola o rodině a vrstevnících je o tom, do jaké míry právě tyto účastníci výchovy na dítě působí. Mateřské škole je věnována také část této práce. Mateřská škola je zde definována jako sociální prostředí, ve kterém dítě navazuje mezilidské vztahy a osvojuje si sociální role. Poslední kapitola teoretické části hovoří o odměnách a trestech, zda jsou důležité či ne při výchově dítěte a při zvládání agresivních projevů.

Praktická část se věnuje charakteristice výzkumného vzorku, rozboru a vyhodnocení získaného materiálu z dotazníkového šetření, které probíhalo v mateřských školách v mikroregionu Hranicko. Výsledky jsou uváděny v přehledných tabulkách a

grafech. Cílem této části bylo zjistit, jak učitelky vybraných mateřských škol zvládají problematiku agresivních dětí předškolního věku. Z výsledků průzkumu lze konstatovat, že problematika agresivity v mateřských školách není nic neobvyklého a převážná část učitelek, které byly určeny jako zkoumané vzorky, tuto problematiku agresivity dětí předškolního věku zvládají. Cílovou otázkou však bylo „jak“ ji zvládají. Navážeme-li na úvod této práce a zmínku o osobní zkušenosti přístupu učitelky z mateřské školy vůči malému chlapci, která nejevila zájem o nápravu chování dítěte, můžeme konstatovat, že většina zkoumaných učitelek na základě svého dosaženého vzdělání pedagogického směru dává přednost při zvládání agrese spolupráci s rodiči a kolegy. Cílem průzkumu tedy je, že více jak polovina zkoumaných učitelek zvládá agresivitu dětí předškolního věku v rámci své praxe s přehledem. To nám vyvrací domněnku v úvodu této práce, že neodborně se při zvládání agrese zachovala pouze námi známá učitelka. Průzkum dokázal, že v běžných vybraných mateřských školách mikroregionu Hranicka je problematika agresivity dětí předškolního věku ve větší míře zvládána.

V závěru této práce nastiňme diskuzi o vyskytnutém problému v průběhu vyhodnocování dotazníkového šetření, a to k malé účasti učitelek mateřských škol na odborných seminářích či jiných setkání o zvládání agresivity dětí předškolního věku. Tento výsledek by mohl přispět k dalšímu průzkumu u dětí předškolního věku nebo přímo učitelek mateřských škol. Dále by tato práce mohla být podkladem pro motivaci pořádání společných seminářů a akcí věnující se této problematice. Pravidelné semináře by měly být součástí neustálého dalšího studia pedagogů předškolní výchovy.

Cituji jednu respondentku, která se účastnila dotazníkového šetření: „*Informací není nikdy dost!!!*“.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Publikace

1. ANTIER, Edwige. *Agresivita dětí*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 104 s. ISBN 80-7178-808-2.
2. BACUS, Anne. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 176 s. ISBN 80-7178-862-7.
3. BEDNÁŘOVÁ, Jiřina, ŠMARDOVÁ, Vlasta. *Diagnostika dítěte předškolního věku*. dotisk 1. vyd. Brno : Computer Press, 2008. 212 s. ISBN 978-80-251-1829-0.
4. BRIERLEY, John. *7 prvních let života rozhoduje*. 2. vyd. Praha : Portál, 2000. 111 s. ISBN 80-7178-484-2.
5. BRUCEOVÁ, Tina. *Předškolní výchova : deset principů moderní pedagogiky a jejich aplikace v praxi*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. 172 s. ISBN 80-7178-068-5.
6. ČAČKA, Otto. *Psychologie dítěte*. 2. vyd. Tišnov : Sursum, 1996. 112 s. ISBN 80-85799-03-0.
7. ČERMÁK, Ivo. *Lidská agrese a její souvislosti*. 1. vyd. Žďár nad Sázavou : Fakta, 1999. 204 s. ISBN 80-902614-1-8.
8. DEISSLER, Hans Herbert. *Každodenní problémy v mateřské škole*. 1. vyd. Praha : Portál, 1994. 108 s. ISBN 80-7178-010-3.
9. DOBSON, James. *Dětský vzdor*. 1. vyd. Praha : Návrat domů, 1995. 178 s. ISBN 80-85495-37-6.
10. EIONOVÁ, Dorothy. *Naše dítě – rozvoj osobnosti*. 1. vyd. Havlíčkův Brod : Fragment, 2001. 240 s. ISBN 80-7200-518-9.
11. GEIST, Bohumil. *Sociologický slovník*. Praha : Viktoria Publishing, 1992. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
12. GRECMANOVÁ, Helena, HOLOUŠOVÁ, Drahomíra, URBANOVSKÁ, Eva. *Obecná pedagogika I*. Dotisk. Olomouc : Hanex. 2002. 231 s. ISBN 80-85783-20-7.
13. GRECMANOVÁ, Helena, HOLOUŠOVÁ, Drahomíra, URBANOVSKÁ, Eva, BŮŽEK, Antonín. *Obecná pedagogika II*. 2. vyd. Olomouc : Hanex. 2003. 192 s. ISBN 80-85783-24-X.

14. HAVLÍNOVÁ, Miluše a kol. *Zdravá mateřská škola – výchova dětí od 3 do 8 let*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 141 s. ISBN 80-7178-048-0.
15. HOLOUŠOVÁ, Drahomíra, KROBOTOVÁ, Milena. *Diplomové a závěrečné práce*. 2. vyd. Olomouc : UP v Olomouci, 2008. 117 s. ISBN 80-244-1237-3.
16. CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2007. 272 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
17. LANIADO, Nessia. *Máte neklidné dítě ?* 1. vyd. Praha : Portál, 2004. 110 s. ISBN 80-7178-868-6.
18. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5.
19. MATĚJČEK, Zdeněk. *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd. Praha : SPN, 1992. 223 s. ISBN 80-04-25236-2.
20. MATĚJČEK, Zdeněk. *Jak a proč nás trápí děti?* 1. vyd. Praha : Grada, 1997. 187 s. ISBN 80-7169-587-4.
21. MATĚJČEK, Zdeněk. *Po dobrém nebo po zlém?* 4. vyd. Praha : Portál, 1994. 109 s. ISBN 80-85282-00-3.
22. MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. 1. vyd. Praha : Grada, 2005. 184 s. ISBN 80-247-0870-1.
23. MATĚJČEK, Zdeněk, POKORNÁ, Marie. *Radosti a strasti*. 1. vyd. Jinočany : H+H, 1998. 205 s. ISBN 80-86022-21-8.
24. MERTIN, Václav, GILLERNOVÁ, Ilona (eds.). *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha : Portál, 2003. 232 s. ISBN 80-7178-799-X.
25. MONATOVÁ, Lili. *Rozumová výchova v mateřské škole*. 2. vyd. Praha : SPN, 1983. 96 s. ISBN 7376 14-155-83.
26. NIESEL, Renate, GRIEBEL, Wilfried. *Poprvé v mateřské škole*. 1. vyd. Praha : Portál, 2005. 100 s. ISBN 80-7178-989-5.
27. PORTMANNOVÁ, Rosemarie. *Jak zacházet s agresivitou – 150 her pro zvládnutí zlosti a agresivity*. 1. vyd. Praha : Portál, 1996. 104 s. ISBN 80-7178-094-4.
28. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. rozšířené vyd. Praha : Portál, 2009. 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6.
29. SAGI, Alexander. *Problémové děti v mateřské škole*. 1. vyd. Praha : Portál, 1995. 102 s. ISBN 80-7178067-7.

30. SUCHÝ, Adam. *Mediální zlo – mýty a realita : souvislost mezi sledováním televize a agresivitou u dětí*. 1. vyd. Praha : Triton, 2007. 168 s. ISBN 978-80-7254-926-9.
31. ŠEBEK, Michael. *Neklidné děti a jejich výchova*. 1. vyd. Praha : SPN, 1990. 128s. ISBN 80-04-23643-X.
32. ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry pro zvládání agresivity a neklidu*. 1. vyd. Praha : Portál, 2002. 176 s. ISBN 80-7178-689-6.
33. ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled sociální psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2004. 181 s. ISBN 80-244-0929-1.
34. ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 175 s. ISBN 80-244-0629-2.
35. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě v předškolním období*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 2004. 71 s. ISBN 80-204-1187-9.
36. TŘESHLAVÁ, Z., ČERNÁ, M., KŇOURKOVÁ, M. *Dříve než půjde do školy*. 1. vyd. Praha : Avicenum, 1990. 128 s. ISBN 80-201-0015-6.
37. TURNER, H., P., HAMNER, J., T. *Child Development and Early Education*. 2. vyd. Allyn and Bacon, 1994. 322 s. ISBN 0-205-14260-5.
38. VÁGNEROVÁ, Marie, VALENTOVÁ, Lidmila. *Psychický vývoj dítěte a jeho variabilita*. dotisk Praha : Katedra psychologie PdF Univerzity Karlovy, 1991. 115 s. ISBN 80-7066-384-7.
39. VANÍČKOVÁ, Eva. *Tělesné tresty dětí – definice – popis- následky*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2004. 116 s. ISBN 80-247-0814-0.
40. WYCKOFF, Jerry, UNNELOVÁ, Barbara C. *Výchova bez křiků a pohlavků*. 1. vyd. Praha : Mladá Fronta, 2004. 164 s. ISBN 80-204-1193-8.

Internetové zdroje

41. Hranicko (online) dostupné na : <http://www.regionhranicko.cz/mikroregion-hranicko> 2011-06-23

PŘÍLOHA

DOTAZNÍK

Jmenuji se Štěpánka Šortnerová a jsem studentkou Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci obor Vychovatelství. Dovoluji si Vás požádat o vyplnění tohoto dotazníku, který je zaměřený na agresivní chování dětí předškolního věku. Získané informace poslouží ke zpracování mé bakalářské práce, zejména praktické části, s názvem „**Agresivita a útočnost dětí předškolního věku**“.

Odpovědi na otázky zakroužkujte, ostatní odpovědi vypište. Dotazník je anonymní. Odpovídejte, prosím, pravdivě.

1. Navštěvuje Vaši třídu dítě s agresivními projevy?

- 1) ano, 1 dítě
- 2) ano, více dětí
- 3) ne

2. Jedná se o dívku nebo chlapce?

- 1) dívka
- 2) chlapec
- 3) dívka i chlapec

3. Do které věkové kategorie uvedené děti spadají?

- 1) 3-4 let, počet dětí _____
- 2) 5-6 let (předškolák), počet dětí _____

4. Jaké jsou projevy agresivity těchto dětí? Popište:

5. Vůči komu / čemu děti agresivitu projevují? (zaškrtněte i více možností)

- 1) ostatním dětem
- 2) hračkám, zařízením v mateřské škole
- 3) učitelce v mateřské škole
- 4) jiná možnost, uveďte: _____

6. Vaše dosažené vzdělání:

- 1) středoškolské zaměření s pedagogickým zaměřením
- 2) středoškolské jiného zaměření
- 3) vyšší odborná škola s pedagogickým zaměřením
- 4) vyšší odborná škola s jiným zaměřením
- 5) vysoká škola s pedagogickým zaměřením
- 6) vysoká škola s jiným zaměřením

7. Délka Vaší pedagogické praxe:

- 1) 1-3 roky
- 2) 4-10 let
- 3) 11-19 let
- 4) 20 a více let

8. Co se Vám při zvládání agrese dětí osvědčilo? Prosím uveďte 3 možnosti způsobů:

- 1)
- 2)
- 3)

9. Informujete rodiče o agresivním chování jejich dítěte? Jak?

10. Jakých odborných seminářů nebo jiných setkání pro zvládání agrese dětí jste se zúčastnila?

11. Z jakých jiných zdrojů čerpáte informace o agresivním chování dětí a jeho zvládání?

- 1) odborná literatura
- 2) rozhlas, televize
- 3) konzultace s kolegy

- 4) konzultace s odborníky (např. pedagogicko-psychologická poradna, dětský lékař)
- 5) z jiných zdrojů, uveďte:

12. Domníváte se, že máte dostatek informací k agresivitě dětí?

- 1) ano, mám
- 2) mám základní informace, ale ne dostatečné
- 3) nemám

Děkuji za spolupráci.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Štěpánka Šortnerová
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	PhDr. Lenka Holá, PhD.
Rok obhajoby:	2011

Název práce:	Agresivita a útočnost dětí předškolního věku
Název v angličtině:	Aggression of preschool children
Anotace práce:	Bakalářská práce je zaměřena na agresivitu a útočnost dětí v předškolním věku. Zejména na příčiny, projevy a metody spojené s nápravou agresivního chování. Součástí práce je dotazníkové šetření, které probíhalo v mateřských školách na Hranicku. Výsledky dotazníku byly vyhodnoceny a zpracovány.
Klíčová slova:	Agrese, agresivita, agresor, důsledek, faktory, chování, mateřská škola, metody, oběť, odměna, pochvala, projevy, předškolní věk, rodina, trest, útočnost, vrstevník, vývoj dítěte
Anotace v angličtině:	This work is aimed at aggression of preschool children. Particular causes, speeches and methods associated with the correction of aggressive behavior. Pace is part of the questionnaire, which took place in the Hranice. Survey results were evaluated and processed.
Klíčová slova v angličtině:	Aggression, aggressiveness, aggressor, result, factors, behavior, kindergarten, methods, victim, reward, praise, speeches, preschool age, family, punishment, rampancy,

	conterporary, child development
Přílohy vázané v práci:	dotazník
Rozsah práce:	55 stran
Jazyk práce:	čeština